

**Mo:fo:s We Fo:l Eyo:
Lom
Kaluka:isalemo: Sa:sa:liga:fo:
Asuluma:no: towo: we**

Fo:l elo: mo:fo:s ko:lo: sa:sa:lo: mo:wo: we. Keliso kaluka:isale ko:lo: Lom amisa:n alan a:namilo: sab a:no: Fo:l eyo: ba:ba: ha:na:no: asulufo:liki a:na sa:sa:lo:. E a:na ha:na:ga:yo:, ho:len abolda:su nolo: Keliso kaluka:isale a:namilo: sab o:lia: silikiyo:, nanogo: i o:lia: dia:la:ga:dota:ga:yo:, to nafayo: Seba:in hen a:na walama:ni ha:na:no: a:la:asulo:. Fo:l elo: mo:fo:s sa:sa:lo: wenamio:, Ya:suwa: malolo: to nafa a:no: kalaba dia:taki, a:la:ta:ga: kaluka:isaleyo: Ya:su kudu ha:nakiyo:, ili mela:no: usamio: tilidabuwo: halale ta:li dofo:ko: ha:na:la:ga: elema:ni hamana:ki sa:sa:lo:.

Fo:l elo: mo:fo:s sa:sa:lo: a:namio: to ki sa:sa:lo:wo: we. Kaluka:isaleyo: tambo, Yudaya: so:lo:wa:le, a:la:ta:ga: so:lo: nolba:ya:le, i a:no: tambo mogago: ko: dimida:liki, a:ma: halaido:wa: ha:ga sen. Ko:sega kaluka:isale abeyo: Ya:su Kelisowa tilida:dabikiyo:, Godeya: siwa:l amio: digalo:wo: a:na fa:la:dowaki, Gode o:lia:yo: a:na ege dowo:. A:la:gabikiyo: kaluka:isale iyo: Ya:su Keliso e amio: mela:no: ho:giyo: a:na di. Tilidabu kaluka:isale dowab a:no: Godeya: ene Mamaya:yo: iyo: mogago:wa: halaido: ha:ga ilikilo: soma:no: ha:na:len a:no: sili alifa: ko:lo:, kaluka:isale a:no: Gode o:lia:yo: ha:sa mesa:ib. A:la:fo:ko:lo: Gode eyo: iyo: mada alan kanulaki,

a:ma:la: a:gasilialikiyo:, mela:no: ililo:wo: mada ho:gi ta:fa:ib. A:la:ta:ga: Godeyo: i o:lia: dowaki, ene Mama Malilo:wo: i amio: wa:lifa:ib. Iyo: Godeya: ene mili hendele dowaki, Ya:su Kelisowa: ene aole fa:la:dowo:.

A:la:ta:ga: Fo:l eyo: hida:yo: elo: a:no: kalaba sa:lakiyo: a:la:sio:, Ne Yuda kalu, a:la:ta:ga: Gode eyo: Yuda kaluka:isale a:no: ene so:lo:le doma:kiyo: tamina da:fe alitaki ta:fo:. Ko:sega Yuda kaluka:isale iyo: Ya:suwo: fa:s dimiaki mo:tilidabu ko:lo:lab. A:la:do: go: a:namio: Godeya: to nafa a:no: henfelo: wenamilo: so:lo: ko:li ko:lilo:lo: a:lab a:na ane. Iyo: Ya:su amio: tilida:dabikiyo:, Godeya: ene so:lo:le fa:la:dowo:. Yuda kaluka:isaleyo: mo:tili dabu ko:lo:, Godeya:lo: nafa kelego: ilo: amilo: dimidama:nigab a:no: mo:fanda asulo: ko:lo:lab. Ko:sega tifamio:lo: Yuda kaluka:isale iyo: Ya:su amio: tilida:dalikiyo: ene so:lo:leyo: a:na doma:ib.

A:la:ta:ga: Fo:la: mo:fo:s sa:sa:lo: a:no: eletakiyo: to we a:la:sio:. Keliso kaluka:isaleyo: Ya:su amio: tilida:da:sa:ga: ilikilo:, E kudu ha:na:mela:no: man a:no: ko:lo: halale alitaki sio:. A:la:ta:ga: kaluka:isale nol o:lia:lo: ha:fo: disa:ma:no: man a:no: ko:lo: sio:.

Fo:l eyo:, Godeya: nanog dian man a:no:lo:, gamaniya: ha:g amilo: doma:no: man a:no:lo:, a:la:ta:ga: kaluka:isale nol asuwa:fa:no: man a:no:lo: tambo sio:. Fo:l eyo: towo: saebelakiyo:, enedo: doba:da: sa:laki, a:la:ta:ga: Godeyo: ko:lo: wabulu sio:.

¹ Ne Fo:l, Ya:su Kelisowa: ene nanogdo: dian

kalu nowo: ne ko:lo:, mo:fo:s we ni sa:sa:liga:to:l.
 Godeya: enedo: iliga:felo: kalu nowo: ne. Gode
 eyo: to nafa enedo:wo: walama:ki ne a:na da:feyo:.
² Taminde amio: Godeya: ene to nafa a:no: dinali
 saefa: ko:lo:, tolo: dinali sa:lan kalu enedo:ma:yo:
 bugo: amio: a:na sa:sa:lo:. ³ Godeya: to a:ma:yo:,
 ene so:wayo: ko:lo: kalaba wido:. E henfelo:
 kalule hendele a:la:widakiyo:, e Da:ibida: ene
 so:lo:wa a:la:ta:ga: fa:la:dowo:. ⁴ A:la:ta:ga: Gode
 eyo: Mamaya: halaido: a:na ilikilo:, e daido: amilo:
 a:ma:la: dasi alifa: a:ma:yo:, e Godeya: So:wale
 a:la:widaki go:. A:la:fo:ko:lo:, Ya:su Keliso e nili
 misa: Kalu Alano: e. ⁵ Ya:su eya a:la:ta:ga:yo:,
 Gode eyo: nio: ha:fo: disa:lakiyo:, enedo: iliga:felo:
 kaluka:isale doma:ki da:feyo:. Gode elo: ni ko:lo:
 da:feyo:wo: mo:wo: we. Henfelo: kaluka:isaleyo:
 tambo Ya:suwa tilida:da:sa:ga: kudu ha:nakiyo:,
 wi alano: emo: dimina:ki go:. ⁶ A:la:ta:ga: tilid-
 abu kaluka:isale Lom a:namilo: sab gio:, Ya:su
 Kelisowa: eno:le doma:kilo: da:feyo:wo: nolo: gi
 ko:lo:lab.

⁷ A:la:fo:ko:lo: mo:fo:s we Keliso kaluka:isale,
 Lom amisa:n amilo: sab gimo: sa:sa:liga:to:l.
 Gode eyo: gio: mada alan asula:sa:ga:, malilo:
 kaluka:isale eno:le doma:kiyo:, o:ma da:feyo:. Nili
 Do Gode o:lia: Alan Ya:su Keliso o:lia:ma: ha:fo:
 disa:lan man a:no:lo:, ha:sa mesa:no: man a:no:lo:
 gi o:lia: doma:ki dulugu so:lo:l.

Godemo: mada o:m a:la:sio:

⁸ Nilo: tamin amilo: sa:ma:nigo:lo: we. Kalu
 nolba:yo: tilidabu gililo: a:no: malolakiyo:,

henfelo: we tambowo: sa:la:i ha:na:ga: ilililab ko:lo:, ne Ya:su Kelisowa: ene wiya dowakiyo:, Godemo:wo: mada o:m a:la:so:lo:l. ⁹⁻¹⁰ Niyo: Godeya: ene So:waya: to nafayo: wida:likiyo:, halaido: nilo:wo: tambo ene nanog a:na dowaki dimida:lo:l. A:la:ta:ga: niyo: ho:lenu: tambo Godemo:lo: dulugu sa:la:li ya:lab a:namio:, niyo: gio: asulufo:lab a:la:bo:, Godeya: eneno:lo: asulo: ko:lo:lab. Ne gilo:wa mia:no:wo: asulabiki, o:g wenamio: Godeya:lo: asulab aumbo:, togo: mada kolalitalikiyo:, ne gio: ko:lo:, halaido: dulugu so:lo:l.

¹¹ Ne mada gio: galima:no: yasiso:l ko:lo:, gio: ba:dakiyo:, tilidabu gililo:wo: Alan amio: halaido: anama:kiyo:, boba kelego: Mamaya:lo: a:no: gimo: dimia:no: asulab. ¹² Nilo: asulo:lo: mada we. Na:no: nani dowakiyo:, tilidabu gilo:ma:yo: ne asuwa:ta:b a:la:ta:ga: tilidabu nilo:ma:yo:lo: gelo: a:asuwa:fo:b a:la:ma:no: asulab. ¹³ Nao nado i, gio:lo: asuluma. Niyo: Yu kaluka:isalema nol us a:na nanog dimidakilo: fowo: fa:la:do alifelo: aumbo:, tilidabu gililo:wo: halaido: fa:la:doma:kiyo:, ne gi us amio: nanogo: dimidama:ni mia:no: asulab. Ne ho:lenu: tambo gilo:wa mia:no: asulakiyo: mada dimadalia:sen ko:sega, kelego: ko:li ko:lilo: fa:la:dowab wema: ka:laki, mo:mio: ka elenu: o:gdo: fa:la:dowab we.

¹⁴ Niyo: Godeya: to nafayo: kaluka:isaleyo: tambomo:lo: walama:no:wo: mesele asulo:wo: alan dowo:. Kaluka:isale amisa:n alan amilo: san o:lia:, ilaboda:lo: san o:lia:, kaluka:isale asulo:lo: di o:lia:, asulo:lo: mo:di o:lia:mo:wo: niyo: to

we dinafa walama:no: asulab. ¹⁵ A:na ilikiyo:, Lomdo: sab kaluka:isale gimo:wo:lo: to nafa a:no: walama:no:wo: mada bulu meselo:wo: alan dowo:

¹⁶ Ne Godeya: to nafa a:na halale kagayakiyo: mo:sendeloma:no:. Mo:wo: Godeya: ene halaido:wo: to a:namio: da:lab ko:lo:, to a:ma:yo: tilidabu kaluka:isale a:no: asuwa:takiyo:, a:ma:la: gasiliab. Yu kaluka:isale iyo:lo: a:la:ta:ga: Yu kaluka:isalema iyo:lo: tambo a:ma:la: gasiliab.

¹⁷ To nafa a:ma:yo: nio: Godeya: siwa:l amio: digalo:le dowab a:la:likiyo: kalaba widab. Ge digalo:le a:la:do: sa:ma:ibo:, ga:lo: tilidabu a:ma: ilikiyo: ilili alitab. Godeya: to a:no: ko:lo: bugo: amilo: sa:sa:lo:wo: we. Kaluka:isale Godeya:lo: digalo: a:la:do: sa:lab a:no:, ene tilidabu a:ma:yo: ene mela:no:wo: dinafa tili dofo:mela:ib.

Gode eyo: man mogago: ko:li ko:lilo: a:no: mada gadiab

¹⁸ Kaluka:isale Godeyo: gola ba:dakilo: man mogago:lo: dimida:len a:ma:yo:, inido: man mogago: dimidan a:na ilikiyo:, Godeya: to hendele a:no: ili ka:la:len. Ko:sega Godeya: ene kulufa:yo:wo: Hebene a:la:ta:ga: yakiyo:, ilo: amio: kalaba dia: handalowaki wa:deab. ¹⁹ Mo:wo: Godeya: ene mano: kalaba dia:tabikiyo:, iyo: ba:da:sa:ga:yo: fanda asululi. ²⁰ Gode eyo: henefelo: we mo:mo:da dimidakiyo:, ene mano: kalab amio: a:na wida:li mio:. Kaluka:isale iliyo: ene halaido:wo: ko:ngo: dofo:lab a:no:lia:, ene

---

1:16: Mak 8.38, Ilig 13.46, 1Kol 1.18-24   **1:17:** Hab 2.4, Lom 3.21-22   **1:19:** Ilig 14.15-17, 17.24-28   **1:20:** Job 12.7-9, Song 19.1

man dimidan a:no:lia:yo;, ba:da:ga: dinafa fanda asululi ko:lo;, iliyo: Godeyo: mo:asulo: a:la:do: sa:ma:no:wo: togo: aundo:ma ko:lo:lab.

²¹ Iyo: Godeyo: asululi ko:sega, iliyo: e Gode hendele a:la:bo: mo:wabulu sa:laki, mada o:m a:la:bo:lo: mo:sa:la:len. Iliyo: a:no: dimidakiyo;, asulo: nafalo: dia:sen a:no: aundo:ma dowaki, asulo: ililo:wo: babale dowaki, sololi o:ngo: dowai mio:. ²² Inina:ma:la: sa:lakiyo: iyo: mada asulo:lo: di a:la:kaila:lab ko:sega, asulo: ililo:wo: no:nolo: ko:lo:lab. ²³ Iliyo: Gode ko:ngo: mela:no:lo: a:lab o:mo:lo: wabulu sa:ma:no: a:no: ka ta:takiyo;, kalu misido:wo:lo;, o:ba: misido:wo:lo;, no: misido:wo:lo;, a:la:ta:ga: sowa: misido:wo:lo;, ini madali gode ko:lo: dagiya:lo: dede dimido: a:no: ko:lo: wabulu sa:la:len.

²⁴ A:la:fo:ko:lo: Gode eyo: kaluka:isale i a:no: gola ba:daki ta:tabikiyo;, inin uwo: dia:no: mese-lan man a:ma:yo: iyo: bo:fo:liki, egelebo: ini do:mo: amio: man mogago: ko:li ko:lilo: dimida:len. ²⁵ Iliyo: Godeya: to hendele a:no: ka ta:taki, to madalilo: a:no: ko:lo: tili da:da:len. Iliyo: Godeya:lo: kelego: dimido: a:no: ko:lo: iwalu du-ludaki, wabulu sa:la:len ko:sega, Gode henfelo:lo: dimido: o:mo:wo: mo:wabuda:len. Ko:sega niliyo: Godeyo: ho:lono: tambo wabuda: mela:niki. Hen-dele.

²⁶ Iliyo: a:la:dimida:len ko:lo;, Gode eyo: iyo: inin uwo: dian man a:no: ko:lo: kudu ha:na:melea:ki ka ta:fo:. Ka:isale iliyo: in o:lia:lo: dowas:en a:no: ka ta:ta:ga:, ga egele uwo: dia:len.

27 O:leau dimidakiyo:, kalu iliyo:lo: ini inga o:lia:lo: dowas:en a:no: ka ta:ta:ga:, kalu egele da: dimia:len. Iliyo: a:la:dimidakiyo:, man inido: hala dimido: a:ma: wa:l a:no: diakiyo:, ini do:mo: a:nami fa:la:dowa:i ya:len. 28 Iyo: Gode asuluma:no: a:no: mo:beabiki, Gode eyo: iyo: asulo: mogago: inido: a:ma: bo:fo:melea:ki ta:fo: ko:lo:, iliyo: mo:dimidama:no: dowo: man ko:li ko:lilo: a:no:ko: dimida:li ha:na:len.

29-30 Iyo: man digalo: dimidama:no:wo: ta:ta:ga:yo:, man mogago: ko:li ko:lilo: dimida:lab a:no: we. Kelego: kanulakilo: kegeano:, yo:le dowano:, meselano:, kalu nolo: sana sowano:, eteano:, dikili sa:lano:, a:la:ta:ga: nowo:mbo:lo: mo:beano:. Man a:no: tambo i amio: wa:lifo: ko:lo:lab. A:la:ta:ga:yo:, ililo: dimida:labo: nowo: we. Sada:dan, madali yo:ido: to sa:lan, Godeyo: mo:bean, nolo: wa:la sa:ndaki kailan, a:la:ta:ga: inina:ma:la:yo: e o:li a:la:asulan. Iliyo: mogago: ho:gi dimidama:no: a:la:ta:ga: togo: kedan. Iya o:lia: ano o:lia:mo:wo: gola ba:dan. 31 Iyo: asugdo:ma dowan. Iyo: dinali sa:la:sa:ga:yo: mo:dimidan. Iyo: ha:fo:wo: mo:disa:lan. A:la:ta:ga: kalu nolo: mo:nofolan.

32 Kalu man weo:ngo:lo: dimida:lab a:no:, Godeya: ene to digalo: a:ma:yo: iyo: mo:walilaki, sana soma:no: a:la:saefa:ko:lo: da:lab. Iyo: a:la:bo: asulo: ko:sega, dimidafo:ko: susiya:i ha:nakiyo:, kalu nolo:lo: a:la:dimidama:kiyo: ili tili wida:i ha:na:lab.

2

Gode eyo: kaluka:isaleyo: digale mo:walilima:ib

¹ A:la:fo:ko:lo: gio: kalu nolba: man ko:lo: aloba:da:lab a:no:, go:no:n ge ko:lo: a:sili alifa:no:wo: togo: aundo:ma ko:lo:lab. Gio: kalu nolo: mogago: dimido: ko:lo: falasilo:wo: dima:ki a:la:sa:lalega, go:no:ndo: falasilo: dia:no: a:no: ko:lo: da:feaki gab. Mo:wo: man ililo: dimido: a:no: giliyo:lo: dimida:sen ko:lo:lab. ² Gode eyo: kaluka:isale man o:ngo:lo: dimida:lab a:no: mo:walilab amio:, niliyo: eyo: man digalo: kudu ha:naki mo:walilab a:la:asulo:. ³ Ge kaluka:isale nolo: aloba:dab a:namio:, go:no:n gelo: man o:leo:ngo:wo: dimida:lab ko:lo:, Godeya:lo: wa:deab a:namio: ge sili alifa:nigab a:la:bo: ge asulaya? Wa:deabdo: ho:len a:namio: ge mo:sili alifa:ib. ⁴ Gode eyo: kaluka:isaleyo: ha:fo: disa:lakiyo:, ha:sa iliki yasila:lab ko:sega, giyo: man nafa elo: a:no: gola ba:daya? Gode eyo: ge asulo:wo: nodoma:kiyo: gemo:wo: ha:fo:wo: disa:fo:ko:lab. A:la:bo: ge mo:asulaya?

⁵ Ko:sega gi asulo:wo: halaido:le dowaki, Gode amio: mo:nodoma:no: a:lab ko:lo:, a:la:do: gab a:namio: gililo: wa:l dia:no:wo: modo: dibida:i fa:la:ndab. Godeya:lo: digalelo: mo:walilab ho:len a:namio:, gadio: elo:wo: kalaba fa:la:dowakiyo:, ge a:na fanda bo:ba:kiyo:, wa:lo: mogago: dimia:ib. ⁶ Gode eyo: kaluka:isaleyo: mo:walila:sa:ga: wa:l dimiakiyo:, man inido: dimida:len o:leau dimia:ib. ⁷ Kaluka:isale abeyo: nanogo: nafa halale dimida:i ha:na:lalikiyo:, wi

---

2:1: Madi 7.1-2, Yo:n 8.7   **2:4:** A:fe 1.7, 2Bid 3.15   **2:6:** Song 62.12, Sndn 24.12, Madi 16.27, 2Kol 5.10

alan dia:no: o:lia: ko:ngo: mela:no: a:no:lia:yo:
keda:ikilo: ha:nab o:mo:wo:, Gode eyo: ko:ngo:
mela:no:wo: dimia:ib. ⁸ Ko:sega kaluka:isale
abeyo: enedo: asulab au kudu ha:nakiyo:, to
hendele a:no: gola ba:daki, man mogago:lo: kudu
ha:nab a:no:, Gode eyo: iyo: wa:deakiyo:, ene
kulufa:yo: o:lia: gadio: o:lia:yo: imo: dimia:ib.

⁹ Hida:yo: alan o:lia: nagalo: alan o:lia:yo:
kaluka:isale tambo man mogago:lo: dimida:lab
ilo:wa fa:la:doma:ib. Hida:yo: a:no: Yu
kaluka:isalelo: amio: tamina fa:la:doma:ib,
a:la:ta:ga: a:ma: fa:s amio: Yu kaluka:isalema
ilo: amio:lo: fa:la:doma:ib. ¹⁰ Ko:sega Gode
eyo: kaluka:isale tambo man nafalo: dimida:lab
a:no: wabulu sa:lakiyo: iwalu dulugu alita:ga:,
iyo: ha:sa mesea:ki ta:fa:ib. Godeya:lo:
man dimidama:no: a:no:, Yu kaluka:isalelo:
amio: tamina fa:la:doma:ib, a:la:ta:ga: a:ma:
fa:s amio: Yu kaluka:isalema ilo: amio:lo:
fa:la:doma:ib. ¹¹ Mo:wo: Gode eyo: kaluka:isaleyo:
mo:walilakiyo:, man imilig a:naka iliki, tambo
imilo: aloba:ma:ib.

¹² Yu kaluka:isalema iyo: Godeya: ele
saefa: a:no: mo:asulo: elen ko:sega, iyo:
mogago: dimidab a:namio:, Gode eyo: iyo:lo:
falasila:ma:ib. Ko:sega ele difa: a:ma:
aloba:dakiyo: mo:falasila:ma:ib. A:la:ta:ga:
Yu kaluka:isale iliyo: Godeya: ele saefa: a:no:
dia:ga: asululi ko:lo:, iliyo: man mogago: dimidab
a:namio:, Godeya: ene ele saefa: a:na ilikiyo:,
iyo:lo: aloba:daki falasila:ma:ib. ¹³ Kaluka:isale
abeyo: ele saefa:lo: mo da:da:lab a:no:, Godeya:

siwa:l amio: digalo:wo: mo:fa:la:doma:ib. Ko:sega kaluka:isale abeyo: ele saefa:yo: tilida:dakilo: kudu ha:na:lab a:no:, Gode eyo: iyo: digalo: kaluka:isale a:la:sa:ma:ib. ¹⁴ Yu kaluka:isalema iyo: Godeya: ele saefa: a:no: mo:dabu elen. Ko:sega man ililo: kudu ha:nakilo: dimidan a:no: eleyo: o:ngo: dowaki, Godeya: ele saefa: a:no:lia:yo: imilo: dowab ko:lo:, iliyo: man mogago: o:lia: man digalo: o:lia:yo: o:li aloba:ma:no: a:la:widakigab. ¹⁵ Iliyo: a:la:dimidab amio:, Godeya: ele saefa: a:no: ili asulo: usamio: o:ma elen a:la:widakigab. Iliyo: man mogago: dimidakiyo:, iyo: sendelowa:sen. A:la:ta:ga: man digalo: dimidakiyo:, iyo: sagala:sen ko:lo:, man a:la: a:ma:yo:lo: Godeya: towo: ili asulo: amio: delen a:la:widakigab. ¹⁶ Ya:su Keliso eyo: Godeya: halaido:wa iliki, kaluka:isaleya: asulo: usamilo: wo:no:lelo: delen a:no: kalaba mo:walilima:ib ko:lo:, o:g ho:len a:namio:, man a:no: kalaba fa:la:doma:ib. To nafa nilo: wida:sen a:ma:yo: a:la:sio:.

¹⁷ Gi us amio: kaluka:isale nolba:yo: ginina:ma:la: kailakiyo: a:la:sio:, “Ne Yu kalu ko:lo:, Godeya: ele saefa: a:na halale kagafo:liki, ne Gode o:lia: mada ege dofo:lol” a:la:sio:.
¹⁸ Giliyo: ele saefa: a:no: agela:sa:ga: asululi ko:lo:, Godeya:lo: gimo:lo: dimidama:kilo: sio: a:no: fanda asululiakiyo:, man we digalo:lo:b a:la:bo: alobana asulab. ¹⁹⁻²⁰ Gi sa:lakiyo:, “Niyo: Godeya: ele saefa: a:no: di ko:lo:, ne to hendeyo: tambo asululi” a:la:sio:. Giyo: a:la:asulakiyo:,

siyo: ko:ndo: tililia: ha:na:no:wo: ge, a:la:ta:ga: kaluka:isale sololi amilo: sab a:ma: ho:lono: ge, a:la:bo: asulab. Man digalo:lo: mo:asulo: o:lo: fanda walama:no:wo: ge, a:la:ta:ga: babale dowo: kaluka:isalelo: tili walama:no:wo: ge, a:la:asulab. ²¹ A:la:fo:ko:lo: a:la:bo: go:no:no: asulakiyo:, kaluka:isale nolo: wido:lalega, go:no:na:ma:la:yo: mo:widako mo:wo: ha:? Giliyo: “kelego:wo: afalebo: dia:so:bo!” a:la:bo: wida:likiyo:, go:no:no:lo: afayo: dia:leya? ²² Giliyo: “uwo: dia:so:bo” a:la:bo: wida:likiyo:, go:no:n gelo: uwo: dia:leya? Giyo: widakiyo:, madali gode dagiya:lo: dimido: a:no: mada mogago: a:la:widab, ko:sega ge madali godemo:lo: gulugululan aya ha:na:ga:yo:, kelego: a:namilo: a:no: gi afale dia:ga: a gilo:wa dia:fo:leya? ²³ Ge Godeya: ele saefa:ya dowakiyo:, go:no:na:ma:la:yo: kailab ko:sega, ge ele a:no: o:go:saki, Godeya: wiyo: wa:la sa:nda:leya? ²⁴ Bugo: amio: Godeya: towo: a:la:sa:sa:lo: ko:lo:lab, “Gililo: man dimidan a:na ilikiyo:, Yu kaluka:isalema iliyo: Godeya: wiyo: dio:ge sa:la:sen.”

²⁵ Godeya: eleyo: gio: tilida:daki kudu ha:na:labo:lalega, do:go:fo: hege gedeo: man a:no: hendeleyo: o:m a:la:widakigab. Ko:sega gio: eleyo: mo:kudu ha:naki o:go:sa:labo:lalega, gio: do:go:fo: mo:hege gedeo: kalu o:ngo: dowab. ²⁶ A:la:go:ko:lo: kalu do:go:fo: mo:hege gedeo: a:ma:yo: eleyo: tilida:da:sa:ga: dinafa kudu ha:na:lalega, kalu a:no: Godeya: siwa:l amio: do:go:fo: hege gedeo: kalu o:leo:ngo:le dowab.

²⁷ Yu kalu gio:, ele a:no: dia:ga:yo:, do:go:fo: hege gedeo: ko:lo:lab ko:sega, eleyo: mo:kudu ha:naki dio:ge sa:lab. A:la:galikiyo:, kalu abeyo: do:go:fo: mo:hege gedeo: iliki elelo: kudu ha:na:lab a:ma:yo:, ge sendelo alitaki sa hilima:ib.

²⁸ Kalu nolo: Yu kalu hendele doma:nikiyo:, Yuwa: man kudu ha:na:no: a:no: ko:mba. A:la:ta:ga: do:go:fo: hege gedema:no: man hendele a:no:, do:mo:le amilo: gedeo: o:mba. ²⁹ Ko:sega Yu kalu hendele doma:nikiyo:, gi asulo:wo: Gode o:lia: mada ege dowab a:no:, Yu kalu hendele dowabo: o:m. Ele kudu ha:nab a:namio: mo:fa:la:do alifa:ib. A:la:ta:ga: do:go:fo: hege gedean man hendele a:no:, Godeya: Mamaya:lo: gi asulo: ko:lo: nodo alita:lab a:no: hendeleyo: o:m. Kalu o:ngo: dowab a:no:, henfelo: kaluwa:yo: ene wiyo: mo:dulugu alifa:ib ko:sega, Gode eyo: dulugu alifa:ib.

3

Gode e mada digalo: ko:lo:lab

¹ A:la:go:ko:lo: nio: Yu kalu doma:no: a:no: nafaleya:le? Do:go:fo: hege gedeo: a:ma:yo: nio: asuwa:fa:iba:le? ² A:, a:ma:yo: mada nafale asuwa:fa:ib. Godeya:lo: Yu kalumo:lo: wa:la:b ko:lo: dimiyo: we. Gode eyo: ene towo: Yu kalumo: tili dofo:melea:ki dimi.

³ Hendele, Yu kaluka:isale nolo: Godeya: to saefa: a:no: mo:kudu ane ko:lo:, man ililo: dimidab a:na ilikiyo:, Gode eyo: ene to saefa: a:no: ka ta:fa:iba:le? ⁴ A:la:do: mo:auma:nigab!

Kaluka:isale tambowa:yo: o:lika dikili sa:la:lab ko:sega, Gode eyo: towo: hendele sa:la:sen. Godeya: bugo: amio: towo: a:la:sa:sa:lo:,
 “Ge hendele digalo:lo:b a:la:bo: to gilo:ma:yo: walama:ib.

Gelo: mo:walilab amio: to gilo: a:ma:yo: tinin-ima:ib.”

⁵ Ko:sega kalu nolba: asulakiyo: a:la:sa:ma:ib, “Man mogago: nililo: dimidab wema:yo: Godeya: ene man digalo: da:lab a:no: kalaba widakigab.” A:la:fo:ko:lo: niliyo: waga sa:ma:no:wa:le? “Gode elo: ni ko:lo: wa:deab a:no:, hala dimidab” a:la:sa:ma:no:wa:le? A, asulo: a:no: henfelo: wena a:la:ta:ga: fa:la:dowab. ⁶ A:la:bo: asula:so:bo!

Godeya: ene mano: digalo:wo: mo:dowo: kibo:bowo:, eyo: henfelo: kaluka:isale sab we mo:mo:walilimabe. ⁷ A:la:ta:ga: kalu nolba: asulakiyo: a:la:sa:ma:ib, “Dikidakilo: to sa:lan nilo:ma:yo: Godeya: wiyo: duludaki, e digalo:le a:lab a:la:widalega, Gode eyo: ne mogago:lo: dimida:sen kalu a:lakiyo: waga mo:walilaba?”

⁸ Kalu nolba: asulakiyo: a:la:sa:ma:ib, “Man nafayo: fa:la:doma:ki, nio: man mogago:le dimida: mela:niki” a:la:sa:ma:ib. Kalu nolba:yo: to a:no: ni wida:lab a:lakiyo: nemo:wo: madali diga:li sa:la:lab. Gode eyo: kalu i a:no: mo:walila:sa:ga: wa:dealega o:li gabo:lo:b a:la:asulo:l.

Henfelo: kaluwo: tambo digalo:ma

⁹ A:la:fo:ko:lo: Yu kalu niliyo: kaluka:isale nol a:lab a:no: tinio:wa:le? A:la:ba! Tamin amilo: nilo: sio: aumbo: wa:ka sa:ma:nigo:l. Yu kaluka:isale

o:lia: Yu kaluka:isalema o:lia:yo: tambo, man mo-
gago:wa: halaido: a:ma: ha:ga sab. ¹⁰ Godeya:
bugo: amio: a:la:sa:sa:lo: da:lab,

“Godeya: siwa:l amio: digalo:le kaluka:isale imilig
nowo: mada aundo:ma.

¹¹ Asugdo: di kalu imilig nowo: mada
aundo:ma.

Gode elo: keda:lab kalu imilig nowo: mada
aundo:ma.

¹² Kaluka:isale iyo: tambo Godeyo: fa:s dimita:ga,
nodo ane ko:lo: mogago:le dofo:lab.

Man nafalo: dimidama:no: kalu imilig nowo:
mada aundo:ma.”

¹³ “To ililo:wo: kalu sowo: a:ma: hesen o:ngo:
ko:lo:lab.

Mego:f ililo:ma:yo: dikido: towo: sa:la:sen.

To ililo:ma:yo: kisa:wa:l kalulo: sana sowan o:ngo:
dowa:sen.

¹⁴ Kealan o:lia: to disa:lan o:lia:yo: i amio:
wa:lifo:.

¹⁵ Iliyo: kalu nolo: yamilaki sana soma:nikiyo:
bo:bo:ge kia:bibia:sen.

¹⁶ Iyo: nolbo:wo: hida:yo: dimia:liki sia:lowan.

¹⁷ I a:no: ha:salo: mesa:no: tog a:no: mo:asulo:.

¹⁸ Iyo: Godeyo: mo:tagilaki, e ha:g amio:
mo:dofolab.”

¹⁹ Godeya: ele saefa: a:no: Yu kaluka:isale
nimo:wo: dimi ko:lo:, ele saefa: a:ma:yo: nimo:wo:
sa:la:lab. A:la:fo:ko:lo: ele a:ma:yo: Godeya:

siwa:l amio: kaluka:isaleyo: tambo halabo:
dimida:laka: a:la:li widakigab. A:la:ta:ga: henfelo:

3:10: Song 14.1-3, 53.1-3
10.7

3:13: Song 5.9, 140.3
3:18: Song 36.1

3:14: Song

kaluka:isale sab we ha:na:ga: miditakiyo:,
 a:begele sa:ma:no:wo: togo: aundo:ma ko:lo:lab.
²⁰ Kaluka:isale elelo: kudu ha:na:lab man a:ma:yo:
 Godeya: siwa:l amio: digalo:wo: mo:fa:la:do
 alifa:ib. A:la:baka:. Ele a:ma:yo: nililo: hala
 dimida:leno: nininbo:wo: kalaba fanda wida:lab.

Tilidabu a:ma:yo: ge digalo: fa:la:do alifa:ib

²¹ Elelo: kudu ha:na:lab tog a:ma:yo: nio:
 Godeya: siwa:l amio: digalo: fa:la:doma:kiyo:
 mo:ta:ta:sen. Ko:sega o:go: Gode eyo: tog ho:gi
 nowo: nimo:wo: kalaba widab. Taminde amio:,
 tog ho:gi a:no: ko:lo: sa:lakiyo:, Mo:sa:s o:lia: dinali
 sa:lan kalu o:lia:ma:lo: to sa:sa:lo: a:ma:yo: togo:
 weka: a:la:li sio:. ²² Tog a:no: we. Kaluka:isale
 abeyo: Ya:su amilo: tilida:dab a:no:, Gode eyo: iyo:
 digalo: dowab a:la:sa:ma:ib. Gode eyo: tog imilig
 a:naka kudu ha:naki, Yu kaluka:isalemo:wo:, Yu
 kaluka:isalema imo:wo:lo: man imilig a:no:ko:
 dimidama:ib. ²³ Mo:wo: kaluka:isale nio: tambo
 mogago:wo: dimida:sen ko:lo:, Godeya: ene
 malilo: mano: e o:ngo: fa:la:doma:no:wo: nio:
 hebeda:li ko:lo:lab. ²⁴ Ko:sega Godeya: enen
 ha:fo: disa:lan man a:no: nimo:wo: ba madali
 dimiakiyo:, Ya:su Keliso eneno: nili mogago:
 dimido:wa: su dimiabikiyo:, nio: ga:li sili alitaki,
 Gode eyo: nio: digalo: dowab a:la:sio: ko:lo:lab.

²⁵ Godeya: kulufa:yo: nimo:lo: da:lab a:no:
 dila:ma:nikiyo:, ene so:wa Ya:su a:no: soma:ki
 iliga:fo:. Kalu abeyo: Ya:su amio: tili da:dalikiyo:,
 Ya:suwa: ene ho:bo: a:ma:yo: kaluwa: mogago:wo:
 halaliki, Gode eyo: i a:no: digalo:le dowab

a:la:sa:ma:ib. Ya:su e semo:sowo: amio:, Gode eyo: kaluka:isaleya:lo: mogago: dimida:len a:no: mo:wa:deaki yasila:len. Ko:sega o:go: Ya:suwa:lo: dimido: a:na ilikiyo:, Gode eyo: ene mano: digalo: a:la:widakigab. ²⁶ A:la:ta:ga: o:g wenamio:, Gode eyo: e mada digalo:leka: a:la:li widakiyo:, kaluka:isale Ya:su amilo: tilida:dab a:no: Gode eyo: iyo: digalo: kaluka:isale a:la:sa:lab.

²⁷ A:la:fo:ko:lo: ninina:ma:la:yo: waga kaila:ma:no:wo:? Niliyo: a:la: asuluma:no:wo: mo:ililo:. Nili mogago:wo: Godeya:lo: halabo: mo:wo: o:bamio:? Nio: ele kudu ha:na:lab a:ma: ilikiyo:, digalo: a:la:sio:ma. Ninindo: tilida:dab a:ma: ilikiyo:, digalo:wo: a:na fa:la:do alitab.

²⁸ Niliyo: a:la:asulo:. Kaluka:isaleyo: tilida:dab a:namio:, Gode eyo: digalo: kalu a:la:bo: a:na sa:la:sen. Ele kudu ha:na:lab a:ma: ilikiyo:, nio: digalo: dowab a:la:bo: mo:sa:ma:ib. ²⁹ Gode e Yu kalu ilino:le ko:ma:le? Gode e Yu kaluka:isalema ilino: mala:le? O:ngo:maka:. E Yu kaluka:isale o:lia: Yu kaluka:isalema o:lia:ma: Godeyo: e.

³⁰ Godeyo: imilise ko:lo:lab. Do:go:fo: hege gedeo: kalu o:lia: mo:hege gedeo: kalu a:no:lia:ma:lo: tilida:dab a:na ilikiyo:, Gode a:ma:yo: iyo: digalo:le a:la:sa:ma:ib. ³¹ A:la:gakiyo:, nili tilidabu a:ma:yo: ele saefa: a:no: mogagilakiyo:, o:ngo:malo:ngo: ta:taba:le? A:la:bo: mo:gab. Nili tilidabu a:ma:yo:, ele saefa: a:no: ko:lo: ilili alitaki halaido:le ta:takigab.

4

Ablahamo: tilida:dabiki, Gode eyo: e digalo: kalu a:la:da:fe alifa:

¹ Ablaham e nili ma:mu ko:lo:, niliyo: e amilo: fa:la:dowo: a:no: asulakiyo:, waga sa:ma:no:wa:le? ² Hendele, Ablahama: ene man nafale dimido: a:ma: ilikiyo:, Gode eyo: e digalo: kalu a:la:sio: kibo:bowo:, ene wiyo: o:li dulugu alifabe. Ko:sega a:la:bo: mo:go: ko:lo:, Ablaham eyo: Godeya: siwa:l amio: ene wi dulugu sa:ma:no:wo: mo:ililo:. ³ Godeya: bugo: amilo: sa:sa:lo: a:ma:yo: nimo:wo: waga sa:laba? A:namilo: sa:sa:lo:wo: we, “Ablaham e Gode amio: tilidabu ko:lo:, Gode eyo: e digalo: kalu a:la:bo: a:na saefa:.”

⁴ Kaluka:isale ini nanog di amilo: wa:l kilil-iab a:no:, boba kelego: dio:l a:la:bo: mo:sa:la:sen. Ene nanog di a:no: ko:lo: kililiab. ⁵ Kaluwa:lo: nanog dimida:sen a:na ilikiyo:, Gode eyo: kalu a:no: digalo: a:la:bo: mo:sa:ma:ib. Ko:sega Gode eyo: mogago:lo: dimida:sen kaluwa: ene tilidabu a:no: ko:lo: ba:dakiyo:, e digalo: a:la:bo: a:na sa:ma:ib. ⁶ To a:no: Da:ibid elo: sio: o:leo:ngo:ka fa:la:dowo:. Gode elo: digalo: kalu a:la:do: sa:ma:ibo: nanog dimidab a:namima, ko:sega kalu abeyo: Gode amilo: tilida:dab a:na ilikiyo:, e digalo: a:la:sa:ma:ib ko:lo:, kalu a:no: sagale alitaki nafale dowab. To a:no: Da:ibid eyo: a:la:sa:sa:lo:,

⁷ “Kaluka:isale abeyo: mogago:wo: dimido: ko:lo:, Gode eyo: hala:sa:ga:lo: ga:lilabdo: gi a:no:, sagale alitaki nafale dowab.

8 Kaluka:isale abeyo: Gode eyo: mogago: gililo:
 dimida:seno: dila:sa:ga:lo: wa:kabilo:
 mo:kudu asuluma:ib gi a:no:
 sagale alitaliki nafale dowab.”

9 A:la:go:ko:lo: sagalesa:ga:lo: nafale mesa:no:
 a:no: do:go:fo: hege gedeo: kalule ilino: ko:ma:le?
 A:la:ta:ga: mo:hege gedeo: kalu i a:no:lo:
 doma:nigaba:le? Ablaham elo: tilidabu a:na
 ilikiyo:, Gode eyo: e digalo: a:la:sio:. To a:no:,
 niliyo: gimo:wo: sa:la:i mio:. 10 Ko:sega Gode elo:
 sio: a:no:, ho:lono: iga:sa sio:wo:? Ablaham e
 do:go:fo: hege gedea:sa:ga: a:labiki sio:wa:le? O:
 do:go:fo: semo:gedeo:wa sio:wa:le? E do:go:fo:
 semo: gedeo:wa sio:. 11 E do:go:fo: semo: gedeo:
 ilikiyo:, e tilida:dabiki, Gode eyo: e digalo: kalu
 a:la:sio: ko:lo:, tif amio: e digalo: kalu dowo:lo:b
 a:la: ele ba:ba:no: a:lakiyo:, e do:go:fo: a:na
 gedeo:. A:la:fo:ko:lo: o:go: do:go:fo: mo:hege
 gedeo: kalu iliyo: Godeya tilida:dab amio:,
 Godeya:lo: iyo: digalo: a:la:do: ba:ba:no:wo:
 togo: kolaefa: ko:lo:lab. A:la:go:ko:lo: do:go:fo:
 mo:hege gedeo: dowakilo: tilida:dab kalu i a:ma:
 iyaleyo:, Ablaham e. 12 Ablaham e do:go:fo: o:hege
 gedema:no: iliki a:na tilidabu ko:lo:, kalu abeyo:
 do:go:fo: hege gedea:sa:ga: ilikiyo:lo:, Ablaham
 elo: tilidabu o:leaundo: tilida:dab a:ma: ene iyayo:
 Ablaham e ko:lo:lab.

13 Gode eyo: Ablaham o:lia: ema:mu i sa:la:la:i
 ha:na:mela:ib o:mo:wo: henfelo: we tambo
 dimia:no: a:la:dinali sio:. Ablaham emo:lo: dinali
 sio: a:no: mo:wo: ha:? Ablaham elo: ele kudu ane

a:ma: go:ma. E tili da:dabiki, Godeya:lo: e digalo: kalu a:la:do: sio:wo: a:ma: go:. ¹⁴ Godeya:lo: dinali sio: a:no: kaluka:isale elelo: kudu ha:nab o:mo:ka dimi kibo:bowo:, tilidabu man a:no: o:ngo:malo:ngo: dowaki, Godeya:lo: dinali sio: to a:no: madali walemabe. ¹⁵ Kaluka:isaleyo: eleyo: asulufo:likilo: o:go:sa:lab a:namio:, man dimidab a:ma:yo: Godeya: kulufa:yo:wo: a:na fa:la:do alita:sen. Eleyo: aundo:ma kibo:bowo:, eleyo: o:go:sab a:la:bo: mo:sa:mabe.

¹⁶ A:la:fo:ko:lo: Gode elo: dinali sio: a:no: dimia:nikiyo:, eyo: kaluwa: tilidabu a:no: ko:lo: ba:da:sen. Gode eyo: imo:wo: ha:fo: disa:laki dimia:sen ko:lo:, Ablahama: ene eso:lo:le a:no: tambomo:wo: dinali sio: a:no: hendele sa:lab a:la:bo: asuluma:ib. Yu kaluka:isale elelo: di o:lia: Ablaham elo: tilidabu o:leaundo: tilida:dab kaluka:isale i a:no:lia:yo: dinali sio: to a:no: o:li dia:ib. Tilida:dab kaluka:isale a:no: tambo ili iyayo: Ablaham e. ¹⁷ Godeya: bugo: amio: a:la:sa:sa:lo: ko:lo:lab, “Niyo: ge so:lo: ko:li ko:lilo: a:ma: iya doma:ki ta:to:l.” Dinali sa:labdo: Gode a:no: Ablaham eyo: tilidabu. Gode a:no:, sowo: kaluwo: a:ma:la: dasi alita:ga:lo: mela:no:lo: dimia:seno: e ko:lo:, kelego: mo:da:lab a:no: eyo: fa:la:do alita:sen. A:la:fo:ko:lo: dinali sio: a:no: ho:lenu: tambo halaido:ko: dofo:lab.

¹⁸ Ablaham elo: mo:dimidama:no: dowo: a:no:, Gode eyo: hendele fa:la:do alifa:ib a:la:tili asula:liki yasila:len. Godeya: bugo: amio: a:la:sa:sa:lo:, “Geya a:la:ta:ga:lo: so:wa sa:lala:i ha:na:ib a:no: tamin o:leo:ngo: doma:ib.” Eyo:

4:14: Gala 3.18

4:15: Lom 3.20, 5.13

4:16: Gala 3.7

4:17: Mo:mo: 17.5

4:18: Mo:mo: 15.5

to a:no: tili asulo: ko:lo:, so:lo: ko:li ko:lilo: a:no: eya a:la:ta:ga: fa:la:dowo:. ¹⁹ Ablaham e donayo: do:la:lowo:wo: do:la:fo: doma:no:wo: ko:na:ma dowo: ko:lo:, do:mo: elo:wo: halaido:lo:ma, tanili dowo:. A:la:ta:ga: inga Sa:la e faino ga a:la:ga: ko:go:do: dowo: ko:lo:, so:wa sa:la:lia:no:wo: edo: a:la:asulo:. Ko:sega Ablahama: ene tilidabuwo: mo:tanila: halaido:ko: elen. ²⁰ Ablaham eyo: Godeya:lo: dinali sio: a:no: tili dabu ilikiyo:, asulo:wo: a:la:yo: mo:dowo:. Ene tilidabuwo: halaido: dowo:i ha:nakiyo:, Godeya: wiyo: dulugu sa:la:len. ²¹ Ablaham eyo: Godeya:lo: dinali sio: a:no: hendele o:li dimidama:ib a:la:tili asulo:. ²² A:la:go:ko:lo: tilidabu a:na ilikiyo:, Gode eyo: e digalo: kalu a:la:bo: a:na sio:. ²³ Ko:sega Godeya:lo: to sio:wo: we, “Ge digalo: kalu” a:la:do: sio: a:no: Ablaham imilig emo: ka sio:ma. ²⁴ To a:no: nimo:wo:lo: sa:lab. Mo:wo: Gode eyo: nili Alan Ya:su sowo: a:no: a:ma:la: dasi alifa: a:la:bo: niliyo: tili asulo: ko:lo:, Gode eyo: nio: digalo: kalu a:la:sio:. ²⁵ Gode eyo: mogago: nililo: dimida:len a:no: hala:ma:kiyo:, Ya:suwo: ko:lo: sana soma:ki dimi. A:la:ta:ga:yo: Gode eyo: nio: digalo: kalu a:la:sama:kiyo:, Ya:suwo: a:ma:la: dasi alitaki, mela:no:wo: dimi.

5

Nili tilidabu a:na ilikiyo:, Gode o:lia: ege dowo:

¹ A:la:fo:ko:lo: niliyo: Ya:su amio: tilida:dabiki, Gode eyo: nio: digalo: kaluka:isale a:la:sio: ko:lo:, nili Alan Ya:su Keliso a:na ilikiyo:, nio: Gode

o:lia: ege dowo:. ² Nililo: tilidabu a:na ilikiyo:, Ya:su eyo: nio: Godeya:lo: ha:fo: disa:lan man us a:na mesea:ki tililia:ga: ta:fo: ko:lo:, nio: a:na so:l. A:la:ta:ga: tif amio: nio: Godeya: ene malilo: ho:len nafa a:no:lia: mesa:no: ko:lo: a:no: hendele fa:la:doma:ib a:la:asulakiyo:, niliyo: yasilaki sagala:li so:l. ³ A:la:ta:ga: sagala:likilo: mesa:no: a:no: ko:mba. Hida:yo:wo: nilo:wa fa:la:dowab amio:, nio: sagala:liki so:l, mo:wo: hida:yo: a:ma:yo: nio: halale alita:lab a:la:asulo:l. ⁴ Nio: halale alita:lab amio:, Godeya:lo: asulab man a:no: ni amio: fa:la:do alifa:ib. A:la:ta:ga: niliyo: man a:no: diakiyo:, Gode elo: dimidama:no: a:no: hendele fa:la:do alifa:ib a:la:asulaki, ha:sa iliki yasiso:l. ⁵ Nililo: asulo: a:no: hendele fa:la:doma:ib ko:lo:, nio: mada mo:sendeloma:ib. Mo:wo: Godeya: ene Mama Malilo: a:no: boba kelego: o:ngo: ko:lo: nimo: dimiabikiyo:, Mama a:ma:yo: ene ha:fo: disa:lan man a:no: ni amio: ilili alitaki ko:go:lu alifa:.

⁶ Nio: ninina:ma:la:yo: mo:asuwa:fa:no: dowo:lo:biki, Gode elo: ho:lende da:fe alifa: a:no: imilitabikiyo:, Ya:su e mogago:lo: dimida:sen kaluka:isale ni asuwa:taki sowo:. ⁷ Henfelo: kaluka:isale noma:yo: ene mela:no:wo:, digalo: kalu nowo: asuwa:takiyo: mo:wala:sen. Kalu noma:yo:, kalu nafalelo: dowab a:no: asuwa:takiyo:, ene mela:no:wo: o:li ka wala:ma:iba:le babalab. ⁸ Ko:sega Gode eyo: ni o:lia:yo: ha:fo:wo: mada disa: a:la:li widakiyo:, nio: mogago:le dimida:li sab amio:, Keliso e nio: ko:lo: asuwa:taki sowo:.

⁹ Gode eyo: Ya:suwa: ho:bo: a:na ilikiyo:, nio: digalo: kalu a:la:sio:. Gode eyo: nanog a:no: ditandale ko:m ko:lo:, nanog no we eyo: hendele dimidama:ib a:la:bo: asuluma. Godeya: ene kulufa:yo:wo: ni amio: mo:ko:go:luma:kiyo:, Ya:su eyo: nio: ga:li doma:ki ta:fa:ib. ¹⁰ Niliyo: Gode o:lia: gis dowab amio:, Ya:su sowo: a:na ilikiyo:, nio: Gode o:lia: ege doma:ki ta:fo:. A:la:go:ko:lo: o:go: nio: Gode o:lia: ege dowakiyo:, Gode eyo: Ya:suwa: ene mela:no: a:na ilikiyo:, nio: mada a:ma:la: gasilia:ib. ¹¹ A:la:ta:ga: a:no: ko:mba! Alan Ya:su Kelisowa:lo: dimido: a:na ilikiyo:, nio: Gode o:lia: ege dowo: ko:lo:, nio: a:no: asulakiyo:, mada sagala:liki so:l.

Adam eya a:la:ta:ga:yo: soma:no:wo: fa:la:dowo: ko:sega, Ya:su eyo: mela:no:wo: fa:la:do alifa:

¹² Kalu imilig noma:lo: mogago: dimido: a:na a:la:ta:ga:yo: man mogago:wo: henfelo: wenamio: a:na fa:la:dowo: ko:lo:, man mogago: a:ma:yo: soma:no: tililia: mio:. A:la:do: dimido: a:na ilikiyo:, henfelo: kaluka:isaleyo: tambo mogago:wo: dimida:sen ko:lo:, soma:no: a:ma:yo: iyo: tambo go:lu alifo:lab. ¹³ Eleyo: semo: difa: amio:, man mogago:wo: henfelo: amio: elen. Ko:sega, eleyo: aundo:ma a:labikiyo:, Gode eyo: kaluka:isale mogago:lo: dimida:lab a:no: mo:agela:sen. ¹⁴ Ko:sega Adam elo: elen a:na a:la:ta:ga: Mo:sa:sdo: fa:la:dowo: ho:len a:namio:, kaluka:isaleyo: tambo soma:no: a:ma:yo: halaido: bo:fo:len. Soma:no: a:ma:yo: kaluka:isale

---

5:9: Lom 1.18, 2.5, A:fe 2.3-5

5:12: Mo:mo: 3.6, Lom 6.23

5:13: Lom 4.15

abeyo: Adam elo: mogago: dimido: o:leo:ngo:lo: mo:dimido: a:no:lo: halaido: bo:fo:len. Tif amilo: mia:no: kalu Ya:su e ko:lo: widakiyo:, Adam e tamina fa:la:dowo:

¹⁵ Ko:sega Godeya:lo: ha:fo: disa:lakilo: boba kelego: nimo:lo: dimi a:no:, Adam elo: mogago: dimido: a:no:lia:yo: mo:imilo: dowo:. Adam imilig elo: ele o:go:so: a:na ilikiyo:, kaluka:isaleyo: tambo sowa:i ya:len. Ko:sega Godeya: ha:fo: disa:lan man o:lia: elo: ha:fo: disa:lakilo: boba kelego: dimi a:no:lia:ma:yo: mada tinio: ko:lo:lab. Boba kelego: a:no: Ya:su Keliso imilig eya a:la:ta:ga: fa:la:dota:ga:yo:, kaluka:isale tambolo:wa fa:la:dowa:i ane.

¹⁶ Godeya:lo: boba kelego: o:lia: Adam elo: mogago: dimido: a:no:lia:yo: fowo: ko:lilo: hedo:. Adam imilise elo: mogago: dimido: a:na ilikiyo:, Gode eyo: kaluka:isaleyo: mo:walilakiyo:, soma:ib a:la:saefa:. Ko:sega nio: mogago: dimida:lab amio:, Gode eyo: bobayo: nimo: dimi ko:lo:, a:na ilikiyo: nio: digalo: kaluka:isale a:la:sa:la:sen.

¹⁷ Adam imilig elo: ele o:go:so: a:na ilikiyo:, soma:no: man a:ma:yo: kaluka:isaleyo: tambo halaido: bo:fo:len. Ko:sega kaluka:isale abeyo: Godeya: boba kelego:lo: diab a:no:, Gode eyo: i o:lia:yo: mada ha:fo: disa:laki, digalo: kaluka:isale a:la:sa:la:lab ko:lo:, iliyo: Ya:su Keliso eya a:la:ta:ga:yo: misa: kalu o:ngo: dowaki bo:fo:mela:ib.

¹⁸ A:la:fo:ko:lo: kalu imilig elo: mogago: dimido: a:na ilikiyo:, Gode eyo: wa:l dimiakiyo:, tambowo: soma:ib a:la:saefa:. O:leaumbo: kalu imilig

noma:lo: man digalo: dimido: a:na ilikiyo:, Gode eyo: kaluka:isaleyo: digalo: a:la:sa:la:saga:yo:, imo:wo: mela:no: mela:no: dimia:sen. ¹⁹ Kalu imilig a:ma:yo: Godeya: towo: o:go:so: ko:lo:, kaluka:isaleyo: tambo mogago: dimida:melea:ki fa:la:do alifa:. O:leaumbo: kalu imilig noma:yo: Godeya: towo: kudu ane ko:lo:, a:na ilikiyo: Gode eyo: kaluka:isaleyo: tambo digalo: a:la:sa:ma:ib.

²⁰ Kaluka:isale iyo: mada mogago:le dimida:leno:lo:b a:la:asuluma:kiyo:, Gode eyo: eleyo: a:na saetaki difa:. Ko:sega man mogago: dimida:len a:no: alan fa:la:ndabikiyo:, Godeya:lo: ha:fo: disa:lan man a:no:lo: alan mada fa:la:ndaki tinio:. ²¹ Tamin amio: man mogago: a:ma:yo: kaluka:isaleyo: tambo bo:fo:liki, iyo: soma:no:lo: doba:da: elen. Ko:sega o:go: Godeya:lo: ha:fo: disa:lan man a:ma:yo: kaluka:isaleyo: bo:fo:lalikiyo:, ko:ngo: mela:no: mela:ib. Mo:wo: Ya:su Kelisowa:lo: dimido: a:na ilikiyo:, nio: Godeya: siwa:l amio: digalo: ko:lo:lab.

6

Nio: Ya:su o:lia: sowo:

¹ A:la:go:ko:lo: niliyo: waga sa:ma:no:wa:le? Godeya: ha:fo: disa:lan man a:no: anama:kiyo:, niliyo: mogago:wo: dimidafo:ko: ha:na:mela:no:wa:le? ² A:la:bo: niliyo: mada mo:dimidama:niki! Man mogago:lo: dimidama:no:lo: doba:da:yo:, nio: sowo: ko:lo:lab. Nio: wa:kabiyo: man a:no: mo:dimida:i ha:na:no:. ³ Gio: to we dinafa fanda asuluma. Nio: Ya:su

Kelisowa dowabikilo: ho:na to:lolo: a:ma:yo:, nio: e o:lia: sowo: a:la:widaki go:. ⁴ Nio: ho:na to:lolab amio:, Ya:su o:lia: sowabiki, daido:wa difa:. A:na ilikiyo:, malilo: halaido:lo: a:lab Gode eyo: Ya:su e dasi alitakilo: mela:no: dimi o:leaumbo:, eyo: nio:lo: mela:no: ho:gi a:na dota:ga:, ha:na:melea:ki ta:fo:.

⁵ Nio: ho:na to:lolab amio:, Ya:suwa dowaki e o:lia: sowo: ko:lo:, e a:ma:la: dasili o:leaumbo: nio:lo: e o:lia: a:ma:la: dasi alifa:ib. ⁶ Ya:su e i malana sana sowo: amio:, nili do:mo:wa:lo: man mogago: kudu ha:nakilo: dimidan a:no: tambo e o:lia: i malana alu alifa:. Tamin amio: man mogago:wa: halaido: a:ma:yo: nio: bo:fo:len ko:lo:, halaido: a:no: o:ngo:malo:ngo: ta:takiyo:, nio: mogago: a:ma:yo: wa:kabiyo: mo:bo:fo:melea:ki a:na dimido:. Nio: to a:no: asulo:. ⁷ Kaluka:isale abeyo: sowo:le dowab a:no: man mogago: a:ma: ha:g amio: mo:mesea:ki sili alifa: ko:lo:lab.

⁸ Nio: Ya:su o:lia: sowo: ko:lo:, nio: e o:lia: mesa:no: a:la:tili asulo:l. ⁹ Nio: to a:no: asulo: ko:lo:lab. Mo:wo: Keliso e sowa:sa:ga: a:ma:la: dasi alifa: ko:lo:, e wa:kabiyo: mo:soma:ib. Sowana: halaido: a:ma:yo: e wa:kabiyo: mada mo:bo:fo:mela:ib. ¹⁰ Ya:su e ko:lo: sowo: a:ma:yo:, mogago:wa: halaido: a:no: tambo e bidila: ko:m. Ko:sega mela:no: elo: dia:ga:lo: sab a:ma:yo:, Godeyo: ko:lo: wabulu alitakigab. ¹¹ O:leaumbo:, man mogago:lo: dimidan doba:da:yo:, gio: sowo: o:ngo: ko:lo:lab. Ko:sega Ya:su Keliso eya a:la:ta:ga:yo:, gio: mela:no:wo: dia:ga: Godeya dofo:lab.

12 Do:mo: gililo:wo: man mogago: a:ma:bo:fo:melea:kiyo: ta:ta:so:bo. Man ko:li ko:lilo: mesela:sa:ga:lo: dia:no: asulan a:no: kudu ha:na:so:bo. 13 Gi amilo: do:mo: heb ko:li ko:lilo: a:lab koma:yo: Sa:da:na:ya: ene nanog dimidama:kiyo:, fogo: dimia:so:bo. Ko:sega gio: sowo: kalu ko:lo: dasi alifa: o:leo:ngo: dowo: ko:lo:, go:no:no: Godemo: dimia:lubi. Man digalo: dimidama:kiyo:, do:mo: heb ko:li ko:lilo: gi amilo: a:lab ko Godemo: dimia:lubi. 14 Gio: eleya: ha:g amio: mo:dofolab. Ko:sega gio: Godeya: ha:fo: disa:lan man a:ma: ha:ga dowab. A:la:go:ko:lo: man mogago:wa:yo: gio: mada mo:bo:fo:mela:ib.

Gio: digalo: man a:ma: ha:ga dowab

15 A:la:fo:ko:lo: niliyo: waga dimidama:no:wa:le? Nio: eleya: ha:g amio: mo:dowaki, Godeya: ha:fo: disa:lan man a:ma: ha:ga dowo: ko:lo:, niliyo: man mogago:wo: dimida: mela:no:wa:le? A:la:bo: dimida:so:bo. 16 Gio: kalu noma: ha:ga dowaki e kudu ha:na:lalega, eyo: gio: halale bo:fo:mela:ib. Gio: man mogago:wa: nanog dian kalu dowalega, gio: soma:no:lo: doba:da: ha:na:ib. Ko:sega gio: Godeya: ene mano: ko:lo: kudu ha:na:lalega, Gode eyo: gio: digalo: kalu a:la:sa:ma:ib. Gio: to a:no: mo:asulaya:le? 17 Tamin amio: gio: man mogago:wa: madali nanog dian kalu elen ko:sega, nililo: to gimo:lo: widab a:no:, gio: tilida:da:sa:ga: hendele kudu ane ko:lo:, niyo: Godemo:wo: mada o:m a:la:so:lo:l. 18 Gio: man mogago:wa: halaido:

ha:g a:namilo: elen a:no: gio: ga:li mesea:ki sili alitakiyo:, man digalo:wa: nanog dian kalu dowo: ko:lo:lab.

¹⁹ To nilo: so:lo:l a:no: gio: mo:dinafa fanda asulo: ko:lo:, niyo: henfelo: kelego: a:na da:fe so:lo:l. Tamin amio: do:mo: heb ko:li ko:lilo: gi amilo: a:lab koma:yo: man mogago:wo: dimidama:kiyo:, fogo: dimifo:labiki, dimidafo:ko:ya:len. A:la:do: go: o:leaumbo:, o:go: do:mo: heb ko:li ko:lilo: gi amilo: a:lab koma:yo: man digalo: dimidama:ki, Godeya: ha:ga dowaki emo: dimia:bi. A:la:dimidalikiyo:, ge malilo: dowaki, Godeya: eno:le doma:ib. ²⁰ Man mogago:wa: halaido: a:ma: gelo: bo:fo:len amio:, man digalo:wa: halaido: a:no: giyo: mo:asula:sen. ²¹ O:g ho:len a:namilo: man mogago: gilo: dimida:len a:ma: fo hedo:wo: o:ba:le? Man a:ma:yo: gio: soma:no:lo: doba:da: tililia: ha:na:len. A:la:ta:ga: tamin amilo: gilo: dimida:len a:ma:yo:, o:go: ge sendelo alitab. ²² Man mogago:wa: halaido: a:namilo: eleno:, gio: ga:li sili alitaki, Godeya: ha:ga dowakiyo:, ene nanog dian kalu fa:la:dowo:. A:na ilikiyo:, ge Godeya: eno:le dowaki, malilo:le fa:la:dowa:i ha:na:la:ga:, ko:ngo: mela:no: dia:no: ta:tab. ²³ Man mogago: a:ma: wa:lo: soma:no: ko:lo: dia:ib. Ko:sega Godeya:lo: boba kelego: ko:lo: madalilo: dimia:sen a:no: ko:ngo: mela:no:wo: o:m. Mela:no: a:no: nili Alan Ya:su Kelisowa a:la:ta:ga: dia:sen.

7

Nio: ele a:namio: ga:li sili alifa: ko:lo:lab

¹ Nao nado i, nilo: to so:lo:l we elelo: asululi kaluka:isale gimo: so:lo:l. Giliyo: a:la:asula:bi. Kaluka:isale mela:no:lo: o:lab a:namio:, ele saefa: a:ma:yo: iyo: tambo halale ta:li dofo:lab. Ko:sega kaluka:isale sowab a:no:, ele a:ma:yo: iyo: mo:ta:liab. ² Niyo: to a:no: da:fe sa:ma:nigo:l. Gayo: ino: o:sab amio:, ga dian man a:ma: ha:ga iliki, indo:le dofo:lab. Ko:sega ino: sowalega, ga dian man a:ma: ha:ga ilikilo: in o:lia:lo: dowano: ga:li dowab. ³ O:leaumbo:, ga e ino: o:sab amio: kalu nowa ha:nalega, ga a:no: uwo:lo: dian ga a:la:sa:ma:ib. Ko:sega ino: sowab amio:, eleya:lo: bo:fo:len a:no: sili alifa: ko:lo:, e kalu nowa a:ha:nalega, uwo:lo: dian ga a:la:bo: mo:sa:ma:ib.

⁴ A:la:do: gan aumbo:, nao nado i gio:lo: a:la:go: ko:lo:lab. Gio: Ya:su Kelisowa: ene do:mo:wa kudalikiyo:, ele saefa: a:ma: ha:g amilo: elen a:no:, gio: sili alifa: ko:lo:lab. A:la:fo:ko:lo: o:go: gio: kalu noma:no: dowab. Gio: Godeya: nanog di-aki fo nafale helema:kiyo:, Ya:su e sowa:sa:ga:lo: a:ma:la:do: dasi alifa: a:ma:no: dowab. ⁵ Nio: do:mo:wa:lo: asulo: a:no: o:kudu ha:na:len amio:, ele a:ma:yo: nili mogago: dimidama:no: asulan a:no: digidalifa: ko:lo:, nililo: mogago: dimida:len a:ma: fo hedakiyo:, sowan ko:lo: heda:len. ⁶ Ko:sega nio: Ya:su o:lia: sowo: ko:lo:, tamin amilo: eleya:lo: ni ko:lo: melealifa: a:no: fage alitaki, nio: ga:li sili alifa: ko:lo:lab. A:la:fo:ko:lo: niliyo: Godeya: nanog dia:nikiyo:, Mo:sa:sa: ele saefa: a:no: kudu ha:nakilo: mo:lulo: dimida:len man a:no: mo:kudu ho:no:l. O:go: nio: Mamaya: mela:no: ho:giya dowaki, Godeya: ene nanog dim-

ida:lo:l.

Man mogago:wa:yo: ni usamio: buba:lab

⁷ A:la:go:ko:lo: niliyo: waga sa:ma:no:wa:le? Ele a:no: mogago:wa:le? A:la:baka: Eleyo: mo:difa: kibo:bowo:, man mogago: we mo:ele ba:babe. Godeya: ele a:ma:yo: “Mesela:so:bo” a:la:bo: mo:saefa: kibo:bowo:, niyo: meselan man a:no: mo:asulumabe. ⁸ Ko:sega ele a:ma:yo: togo: wida:lab ko:lo:, ni asulo: us amio: man mogago: a:ma:yo: meselan man ko:li ko:lilo:wo: dimidama:ki digidalifa. Eleyo: aundo:ma kibo:bowo:, man mogago: a:no: halaido:lo:ma sowo: o:ngo: domabe. ⁹⁻¹⁰ Tamin amio: ne eleyo: mo:asulo: amio:, ne sagala:liki elen. Ko:sega ele a:no: fa:la:dowakiyo: halaido:wo: e diaki, ne sowo: kalu dowo:. Ele a:ma:yo: nemo:wo: mela:no:wo: dimia:nigab a:la:asulo: ko:sega, soma:no:wo: ko:lo: dimiab. ¹¹ Ele a:ma:yo: fogo: dimiabikiyo:, man mogago: a:ma:yo: ne dikida:sa:ga: sana sowo:. ¹² Ele difa: a:no: Godeya a:la:ta:ga: fa:la:dowo:. A:la:ta:ga: Godeya: ene to saefa: a:no: tambo nafale digalo: da:lab. ¹³ Waima:iba:le? Nafale kelego: a:ma:yo: ne sana soma:ki dimido:wa:le? A:la:ba! Mogago: man a:ma:yo: nafale kelego: a:no: dia:sa:ga:, ne a:ma: sana sowo:. A:la:do: dimido: a:na ilikiyo:, mogago: dimidan man a:no: kalaba dia:taki, mogago:wo: welo:b a:la:asuluma:ki widaki go:.

¹⁴ Ele a:no: Godeya: Mamalo:wa a:la:ta:ga: mio:. Ko:sega ne henfelo: kalu ko:lo:, man mogago:wa:

halaido: a:ma: ha:ga dowo:. ¹⁵ Ne no:no:ndo: dimido:l a:no: mo:fanda asulo:. Nilo: dimidama:no: asulo: a:no: mo:dimidaki, man nilo: mada mo:bea:sen a:no: ko:lo: dimida:sen. ¹⁶ Nilo: mo:dimidama:no: dowo: a:no: dimida:lo:l. A:na ilikiyo:, niyo: ele a:no: nafale a:la:asulo: ko:lo: widakigab. ¹⁷ Mogago: nilo: dimida:lo:l a:no: no:no:n dimido:lba. Man mogago: ne amilo: da:lab wema: dimida:lab. ¹⁸ Ni do:mo: amio: man nafayo: aundo:ma da:lab a:la:asulo:l. Mo:wo: niyo: man nafa dimidama:no: asula:sen ko:sega mo:dimida:sen. ¹⁹ Nilo: nafa dimidama:no: asulo: a:no: mo:dimidaki, man mogago: nilo: mo:asulo: a:no: ko:lo: dimida:sen. ²⁰ Nilo: mo:dimidama:no: asulo: a:no: ko:lo: dimidalega, mogago: dimida:lo:l a:no: no:no:n dimido:lba. Man mogago: ne amilo: da:lab wema: dimida:lab.

²¹ A:la:fo:ko:lo: ne amilo: fa:la:dowa:sen a:no: o:go: ne fanda asulab. Niyo: man nafa dimidama:no: asulab amio:, man mogago:wo: neya ilikilo: susuda:lab a:ma: ga:lab. ²² Ni asulo: us amio:, Godeya:lo: ele saefa: a:no: mada alan asulo: ko:lo:lab. ²³ Ko:sega kelego: nowo: neya da:lab ko:lo:, a:ma:yo: ne o:lia: bubaki alan tadowo:lab. Man mogago: a:ma:yo: nemo:lo: asulo: nafalo: dimia:sen a:no:lia:yo: buba:sa:ga: tiniaki, elo: asulo: au dimidama:kiyo: dibodafo:ko:lab.

²⁴ Wai! Ne sagalo:lo:ma dowakiyo:, molo asulaki hida:yab. Do:mo:wa:lo: soma:no: amilo: tililia:ga:lo: ha:nab we abe sili alifa:nigaba:le?

²⁵ Nili Alan Ya:su Keliso a:ma:yo: nio: asuwa:ta:sen ko:lo:, Godemo:wo: mada o:m a:la:sa:la:mela:niki.

Ni asulo: wema:yo: Godeya: ele a:no: ko:lo: kudu ha:na:no: asulo:l ko:sega, do:mo: no:ndo:ma:lo: dimidan a:ma: ha:ga dowaki, man mogago: a:no: ko:lo: kudu ha:na:sen.

8

Nili mela:no:wo: Mama eya dofo:lab

¹ A:la:fo:ko:lo: kaluka:isale abeyo: Ya:su Keliso o:lia:lo: dowab i a:no:, Gode eyo: mo:walilakiyo: mo:wa:dema:ib. ² Kaluka:isale Ya:su Keliso amilo: dowab gi o:mo:wo: Godeya: Mama a:ma:yo:, mela:no: ho:giyo: dimia:sen. Mama a:ma:yo: gio: tili dowaki, ga:li doma:ki ta:fo: ko:lo:, o:go: mo:gago:wa: man o:lia: soma:no: man o:lia:ma:yo: gio: mo:bo:fo:lab. ³ Ni do:mo:wa:lo: asulo: a:ma:yo: ele a:ma: mano: halaido:lo:ma ta:fo: ko:lo:, ele a:ma:yo: nio: ga:li melea:ki ta:fa:no:wo: mo:ililo: dowo:. A:la:gabiki, Gode eyo: ene so:wayo: mo:gago:wa: wa:l dima:kiyo:, henfelo: kalu o:ngo: iliga:fo: ko:lo:, Ya:suwa: ene do:mo: a:na ilikiyo:, Gode eyo: man mogago: a:no: bidila:. ⁴ Godeya:lo: dimido: a:ma:yo:, ele saefa: a:no: ni amio: ilili alifa:nikiyo:, nili do:mo:wa:lo: asulo: a:no: ta:ta:ga:, Mamaya: asulo: a:no: kudu ha:na:melea:ki, Gode eyo: a:la:dimido:.

⁵ Kaluka:isale abeyo: man mogago:wa:lo: asulab aundo: tilidowakilo: bo:fo:lab a:ma:yo:, asulo: ililo:wo: tambo tililia:ga:, man mogago: dimidama:no: a:na dia:ta:sen. Ko:sega kaluka:isale abeyo: Mamaya:lo: asulab aundo: tilidowakilo: bo:fo:lab a:ma:yo:, asulo: ililo:wo: tambo dia:ga:, Mamalo: doba:da: dia:ta:sen. ⁶ Kalu abeyo:

ene asulo:wo: man mogago: amilo: dia:ta:lab a:no:, soma:no:lo: doba:da: ha:nab. Ko:sega kalu abeyo: ene asulo:wo: Mamaya:lo: asulab a:namilo: dia:ta:lab a:no: mela:no:wo: dia:sa:ga:, ha:salo: mesa:no:wa dowab. ⁷ Mo:wo: kalu abeyo: ene asulo:wo: man mogago: amilo: dia:ta:lab a:no: Gode o:lia: gis diab. Kalu a:no: Godeya: ene ele ha:ga doma:no:wo: mada gola ba:da:sen, ko:lo: eyo: kudu ha:na:no:wo: mo:ililo:. ⁸ Man mogago:wa:lo: bo:fo:lab kalu i a:ma:yo: Godeyo: ko:lo: sagale alifa:no:wo: mo:ililo:.

⁹ Ko:sega o:go: man mogago: a:ma:yo: gio: mo:tililia: ha:na:lab. Godeya: Mamayo: ge amio: sabo:lalega, Mama eyo: ge tililia: ha:na:lab. Kaluka:isale o:ba:le Kelisowa: Mamalo: mo:a:lab a:no:, e Kelisowa:no:ma. ¹⁰ Man mogago: a:na ilikiyo:, do:mo: gilo:wo: soma:ib ko:sega, Keliso e ge amio: dowalega, Gode eyo: ge digalo: kalu dowab a:la:sa:lakiyo:, Mama eyo: mela:no:wo: gemo: dimi ko:lo:lab. ¹¹ Godeya: Mama, Ya:su sowo:lo: dasi alifa: a:no: ge amio: sab ko:lo:, Mama imilig gi amilo: a:lab a:ma:yo:, gi do:mo: soma:no: a:no: e dasi alitaki mela:no:wo: dimia:ib.

¹² A:la:fo:ko:lo: nao nado i, ni amio: me wa:lo: da:lab. Ko:sega nili do:mo:wa:lo: asulan man a:no:lia:yo: mewa:lo: aundo:ma ko:lo: man a:no: kudu ha:na:so:bo. ¹³ Gio: do:mo:wa:lo: asulab mano: dimidafo:ko: ha:nalega, ge soma:ib. Ko:sega giliyo: Mamaya: halaido: a:na ilikiyo:, do:mo:wa:lo: dimidan man a:no: sana sowa:lalega, ge mela:no: mela:ib. ¹⁴ Kaluka:isale

abeyo: Godeya: Mamaya:lo: tililia: ha:na:lab a:no:,
 Godeya: ene so:wale ko:lo:lab. ¹⁵ Godeya:lo:
 mama ko:lo: gimo:lo: dimi a:ma:yo: ge madali
 nanog dian kalu doma:ki ta:foma. Gode eyo:
 a:la:liki ta:fo: kibo:bowo:, gio: Gode o:lia: tagi
 domabe. Ko:sega Mama gimo:lo: dimi a:ma:yo:
 gio: Godeya: ene so:wale ta:takigab. A:la:go:ko:lo:
 niliyo: Godemo: sa:lakiyo:, “Dowa” a:la:sa:la:sen.
¹⁶ Godeya: Mamayo: nili mama o:lia: dowaki, nio:
 Godeya: ene so:wa hendele dowab a:la: wida:lab.
¹⁷ Nio: Godeya: ene so:wale dowo: ko:lo:, kelego:
 nafale Godeya:lo: ene so:wamo:lo: dimia:no:
 a:no: nio:lo: tambo dia:no:. A:la:ta:ga: Gode eyo:
 kelego: nafale Ya:su Kelisomo:lo: dimia:nigab
 a:no: nio:lo: ko:ngo: dia:no:. Nio: nagalo:wo:
 Ya:sumo:lo: dimi o:leo:ngo: dia:i ha:na:lalega, tif
 amio: e fo:fo:lesodo: halaido: kagayab a:namio:,
 nio:lo: o:leo:ngo: kagama:no:.

Tif amio: nio: Ya:su o:lia:yo: nafale mesa:ib

¹⁸ Tif amilo: Godeya:lo: ni amilo: nafale dimi-
 dama:nigab a:no: asulakiyo:, o:g ho:len wenamilo:
 hida:yo: ko:li ko:lilo: nililo: dia:i ha:na:lab a:no:
 o:ngo:malo:ngo: doma:ib. ¹⁹ Godeya:lo: kelego:
 fa:la:do alifelo: a:no: tambo yasilakiyo:, Gode
 eyo: ene so:waleyo: weka: a:lakilo: kalab amilo:
 walama:nigab a:no: mada ba:ba:no: a:lakiyo:,
 sagala:liki yasila:lab. ²⁰ Henfelo: wenamio: mo-
 gago:wo: fa:la:dowabikiyo:, Godeya:lo: kelego:
 fa:la:do alifelo: a:ma:yo: nanog ilo: dimido: hen-
 deleyo: mo:fa:la:doma:kiyo:, sowana: halaido:

a:ma: ha:ga ta:fo:. A:la:do: dimido: a:no: kelego:
 fa:la:do alifelo: a:ma: inin asulo:wa a:la:ta:ga:
 fa:la:dowo:ma. Godeya: ene asulo:wa a:la:ta:ga:
 fa:la:do alifelo:. A:la:ta:ga: henfelo: kelego: tambo
 o:lia:ma:yo: nafale a:fa:la:domabese a:la:likiyo:
 o:yasila:lab. ²¹ O:go: Godeya:lo: fa:la:do alifa:
 kelego: a:no: tambo mogagaki, soma:no: doba:da:
 tina:lab. Ko:sega tif amio: Gode eyo: kelego: a:no:
 ga:li mesea:ki sili alifa:ib ko:lo:, a:no: asulakiyo:,
 kelego: a:no: sagala:liki yasilab. Ho:len a:namio:,
 henfelo: kelego: o:lia: Godeya: so:wa o:lia:yo: sili
 alita:ga:yo:, egelebo: ga:li mesa:ib.

²² Niliyo: a:la:asulo:. Gaya:lo: so:wa sa:la:liakilo:
 nagalo: dian o:leaumbo:, Godeya:lo: fa:la:do
 alifa:lo: kelego: tambo a:ma:yo: nagalo: diakiyo:
 nea:liki ya:la:lab. ²³ Ko:sega henfelo: kelego:
 ko:mba. Nio:lo: nagalo:wo: a:la:ka dia:lab.
 Gode eyo: nimo:wo: boba kelego: nolo: hendele
 dimia:no: a:lakiyo:, ene Mamayo: nimo:wo: dimi.
 Nio: ene so:wale ta:takiyo:, nili do:mo: ho:gi
 a:ma:yo: mogago:wo: mo:dimidama:ki sili alifa:ib
 ko:lo:, niliyo: a:no: ko:lo: dia:no: yasilakiyo:,
 nagalo: diaki nea:lo:l. ²⁴ Gode eyo: nilo: a:ma:la:
 gasili ho:len a:na a:la:ta:ga:yo:, nio: kelego: a:no:
 hendele fa:la:doma:ib a:la:liki yasila:i mio:. Nililo:
 yasisen a:no: ba:dakiyo:, wa:kabiyo: mo:ya:silan.
 Mo:wo: kelego: o:ma fa:la:dowo: a:no:, kaluwa:yo:
 mo:yasilan. ²⁵ Ko:sega nililo: mo:ba:ba: kelego:
 a:no: hendele dia:no: a:la:asulaki, ha:sa yasi
 mesa:niki.

²⁶ O:leaumbo:, nio: halaido:wo: aundo:ma
 dowab amio:, Mama eyo: nio: mada asuwa:ta:sen.

Niliyo: waga dulugu sa:ma:no:wa:le a:la:likilo: babale dowab a:namio:, Mama eyo: nililo: hida:yakilo: midi dowab a:no: asulufo:liki, Godemo:wo: e dulugu sa:la:lab. Elo: dulugu sa:la:lab a:no:, tolo:ma iliki, mo nunugulu sa:la:lab. ²⁷ Gode nili asulo:lo: fanda asululi eyo:, asulo: Mamaya:lo: a:no:lo: e asulo:. Mo:wo: Mama eyo: tilidabu kaluka:isale ni asuwa:foma:ki dulugu sa:lakiyo:, Godeya:lo: asulab au to sa:la:lab.

²⁸ A:la:fo:ko:lo: niliyo: a:la:asulo:. Kaluka:isale Gode elo: asulab o:mo:wo: kelego: nafale fa:la:doma:kiyo:, dimidai ta:sen. Kaluka:isale i a:no: Gode eyo: ene nanog dima:ki, da:fea:sa:ga:lo: ho:leliyo: o:m. ²⁹ Gode eyo: enedo: da:feyo: kaluka:isale i a:no: tamina fanda asululi ko:lo:, iyo: ene so:wa Ya:su o:ngo: fa:la:doma:ki da:feyo:. A:la:do: dimido: a:namio:, tilidabu kaluka:isale ni us amio:, Ya:su e wa:la:b so:wa fa:la:dowo:. ³⁰ A:la:ta:ga: Gode eyo: kaluka:isale tamin amilo: da:feyo: i a:no:, eno: doma:ki ho:ido:. Kaluka:isale elo: ho:ido: a:no:, digalo: kaluka:isale a:la:sio:. A:la:ta:ga: digalo: kaluka:isale a:la:do: sa:lab imo:wo:, malilo: halaido: enedo:wo: dimi ko:lo:lab.

Godeya: nimo:lo: ha:fo: disa: a:no: mo:asula:ma:ib, ko:ngo: ka mela:ib

³¹ Gode eyo: man a:no: nafale dimido: ko:lo: waga sa:ma:no:wa:le? Gode e ni o:lia: dowab ko:lo:, gis kaluwa:yo: ni o:lia:yo: mo:babuma:ib.

³² Gode eyo: ene So:wayo: mo:kanulu ta:liaki,

8:27: Song 139.1   **8:28:** A:fe 1.11   **8:29:** Kolo 1.18, Hibu 1.6

8:31: Song 118.6

ni asuwa:takiyo: madali dimi. A:la:ta:ga: eyo:
 nimo:wo: kelego: nolo:lo: tambo dimia:ib.
³³ Godeya:lo: da:feyo: kaluka:isale nio: kalu
 abe diga:li sa:laki mo:walilima:iba? Nio: kalu
 noma:yo: mo:mo:walilima:ib, mo:wo: Gode eyo:
 nio: digalo: kalu a:la:safo:lab. ³⁴ A:la:ta:ga: nio: de
 hena hamana a:la:bo: kalu abe sa:ma:iba? Kalu
 noma:yo: a:la:bo: mo:sa:ma:ib. Ya:su Kelisowo:
 sowa:sa:ga:lo: a:dasili a:no: Godeya: dagi ililiba
 siliki, nio: asuwa:takiyo: dulugu sa:la:lab. ³⁵ Ya:su
 Kelisowa:lo: nimo:lo: ha:fo: disa:lab a:no: kalu
 abe asula:ma:iba? Hida:yo: dowaki a:la:ta:ga:
 kele asulo: alan dowab a:ma:yo: asula:ma:iba:le?
 Kalu mogagila:ma:kilo: migi kudab a:ma:yo:
 asula:ma:iba:le? Maiyo: alan dowaki, a:la:ta:ga:
 kelego:lo:ma dowab a:namio: asula:ma:iba:le?
 Gelo: mogaima:no: fa:la:dowaki a:la:ta:ga:
 soma:no: dowab a:ma:yo: asula:ma:iba:le?
 Hida:yo: kelego: tambo gelo: amilo: fa:la:dowa:i
 yab a:ma:yo: mada mo:asula:ma:ib.

³⁶ Godeya: bugo: amio: a:la:sa:sa:lo: da:lab,
 “Nio: gi wiya ilikiyo:, ho:lenu: tambo kalu
 nolba:yo: nio: sana soma:no: migi kuda:lab.
 Nio: sibi sa:mba:nikilo: tililia: ha:nano:
 a:ngab.”

³⁷ Keliso eyo: nimo:wo: ha:fo: disa: ko:lo:, ene
 halaido: a:na dowakiyo:, niliyo: hida:yo: a:no:
 tambo mada tininima:no. ³⁸⁻³⁹ Nili Alan, Ya:su
 Keliso a:ma: ilikiyo:, Gode eyo: ni o:lia:yo: ha:fo:
 disa: ko:lo:, ene ha:fo:lo: disa:fo:lab a:no: kelego:
 imilig noma:yo: mo:asula:ma:ib. Ni mela:no:
 a:ma:yo:lo:, soma:no: a:ma:yo:lo:, ma:mula:

kaluwa:lo:, mamalo: bo:fo:lowan a:ma:yo:lo:, kelego: o:go:do: fa:la:dowab o:lia: tif amilo: fa:la:doma:ib a:no:lia:ma:yo:, halaido:lo: da:lab kelego: a:ma:yo:lo:, iwalulo: da:lab o:lia: hen ha:g amilo: da:lab a:no:lia:ma:yo:lo:, kelego: tambo henfelo: wilo: a:lab a:no:lia:ma:yo: mada mo:asula:ma:ib. Niyo: a:la:asulo: ko:lo:lab.

9

Gode eyo: Isolael kaluka:isaleyo: ene so:lo:le doma:ki da:feyo:

¹ Ne Ya:su Kelisowa:no: ko:lo:, niyo: towo: mo:dikidaki hendele so:lo:l. Mama Malilo: a:ma:yo: nilo: so:lo:l we hendele sa:lab a:la:bo: widabikiyo:, ni asulo: us amio:lo: hendele so:lo:l a:la:asulo:. ² Ho:lono: tambo ne nofolo:wo: alan dowaki, kele asula:lo:l. ³ Isolael kaluka:isaleyo: no:no:n ho:bo: ko:lo:, niyo: iyo: mada asuwa:fa:no: a:la:asulo:l. Niyo: iyo: hendele asuwa:tai kibo:bowo:, ne Ya:su Keliso o:lia:lo: dowo: a:no: o:li ta:ta:ga:, e ko:lo: soma:ni ha:nab o:leaumbo:, ne soma: ha:na:no:wo: o:li a:la:asulumo:lo. ⁴ Gode eyo: Isolael kaluka:isale i a:no: ene so:lo:le doma:ki da:fe alifa:. Godeya: ene malilo: halaido:wo: imo:wo: wido:. A:la:ta:ga: i o:lia:yo: towo: saeta:li mio:. Elo: ele sa:sa:lo:wo: imo:wo: dimi. Iliyo: Gode e wabuda:melea:kiyo:, eyo: mano: imo:wo: wido:. A:la:ta:ga:yo: Godeya: enedo: dinali sio: a:no: iyo: hendele di. ⁵ Nili ma:mu ima: halaido: a:no:, Ablahamo:, Aisa:go:, Ya:kobo: i a:na a:la:ta:ga: mio:. A:la:ta:ga:

Godeya:lo: da:feyo: kalu a:no: i a:na a:la:ta:ga: fa:la:dowo:. Ya:su Keliso e Gode. Henfelo: kelego: we tambowo: e bo:fo:lab ko:lo:, ene wiyo: dulugu sa:la:liki ha:na:mela:no:! Hendele.

⁶ Ko:sega Godeya:lo: Isolaelbo:lo: dinali sio: to a:no: madali wala: a:la:bo: mo:so:lo:l. Mo:wo: Isolael us a:namilo: kalu fa:la:dowab a:no: nolo: Godeya: eno:lema. ⁷ A:la:ta:ga: Ablahama:lo: sa:la:li mio: nol a:no:lo: Ablahama: ene so:walema. Gode eyo: Ablahambo:wo: a:la:sio:, “Aisa:g eya a:la:ta:ga:yo: gi so:lo:wo: a:na fa:la:doma:ib” ⁸ A:no: we au sa:laki go:l. Godeya: siwa:l amilo:, Ablahama: ho:bo:wa a:la:ta:ga:lo: so:wa sa:la:li mio: nol a:no: Godeya: ene so:walema. Godeya:lo: dinali sio: a:na a:la:ta:ga:lo: so:wa sa:la:liab i a:no: Ablahama: ene so:waleyo: o:m. ⁹ Godeya:lo: dinali sio:wo: we, “Dona no honona ho:len wengalikiyo:, ne mada gelo: amio: a:mia:no: ko:lo:, ga: ga Sa:la eyo: kalu so:wayo: sa:la:lia:sa:ga: elena doma:ib.”

¹⁰ A:la:ta:ga: Godeya:lo: dinali sio: to no we asuluma. Tif amio: La:ba:ga eyo: mogai sen imilig amio: so:wayo: a:la: sa:la:li. So:wa a:la: a:ma: ini iyayo: imilig, a:no: nili ma:mu Aisa:g. ¹¹⁻¹² Ko:sega La:ba:ga eyo: so:wa a:la: a:no: semo:sa:la:li amio:, Gode eyo: emo:wo: a:la:sio:, “Wa:la:bo: tifa: nanog dian kalu doma:ib.” Tolo: dinali sio: a:namio:, so:wa a:la:ma:yo: mano: nafaleya:le, mogago:wa:le o:dimidama:no: a:labiki saefa:. A:la:do: dimido: a:ma:yo: Godeya: enedo: asulab au da:feyo:wo: ko:lo: widakigab. A:la:fo:ko:lo:

9:7: Mo:mo: 21.12

9:8: Gala 4.23

9:9: Mo:mo: 18.14

9:11-12: Mo:mo: 25.23

Godeya:lo: da:feyo: a:no:, kaluwa:lo: dimido: a:na iliki da:feyo:ma. Godeya: enedo: asulab au da:feyo:. ¹³ Godeya: bugo: amio: a:la:sa:sa:lo:, “Niyo: Ya:kobo: alan asulo: ko:sega, Iso:wo: mada mo:beaki, e gola ba:ba:.”

¹⁴ A:la:go:ko:lo: niliyo: waga sa:ma:no:wa:le? “Gode eyo: hala aloba:dana:le?” A a:la:baka:!

¹⁵ Gode eyo: Mo:sa:sbo:wo: a:la:sio:, “Kalu o:ba:le nilo: nofolo alifa:no: asulab a:no:, kalu a:no: nofolo alifa:no:
Kalu o:ba:le nilo: asuwa:fa:no: asulab a:no:, niyo: kalu a:no: asuwa:fa:no:.”

¹⁶ A:la:fo:ko:lo: Godeya:lo: kalu da:feab a:no:, kaluwa: ene asulo: o:lia: ene nanog dimidan o:lia: a:na iliki da:feanba. Godeya: enedo: nofolakilo: asulan a:na iliki ga:lab. ¹⁷ Godeya: bugo: a:namio:, Fa:lo: emo:wo: a:la:sio:, “Kaluka:isaleyo: halaido: alan nilo:wo: ba:dakiyo:, ni wiyo: henfelo: amio: tambo wabulu sama:ki, niyo: ge misa: kalu alan doma:ki ta:fo:. ¹⁸ A:la:go:ko:lo: Gode eyo: ene asulo:wo: kudu ha:nakiyo:, kalu o:ba:le nofolo: alifa:no: asulab i a:no: nofolo: alita:sen. A:la:ta:ga: Gode eyo: kalu nolo: to sio:wo: mo:kudu ha:naki a:la:iya:melea:ki asulalega, eyo: i a:no: a:la:iyo: ka melea:ki da:fe alita:sen.”

¹⁹ Ko:sega kalu gi koma:yo: nemo:wo: a:la:dabu ba:ba:nigab, “Gode eyo: kaluwo: a:la:ma:ib a:la:liki da:fe alifelo:lalega, Godeya:lo: i a:no: ko:lo: mo:walilima:nigab a:no: mo:wo: ha:? Godeya: ene asula:sa:ga:lo: saefa: a:no:, nio: tog no amio: mo:begele ha:na:no: dowo:

ko:lo:lab,” giliyo: a:la:sa:ma:ib. ²⁰ Ko:sega niyo: gimo:wo: a:la:so:lo:l. Godeya: tolo: halalelab ge kalu o:bo:ngo: dowakigaya? To nilo: da:fe sa:ma:nigo:lo: we. As a:ma:yo:, elo: asu o:mo:wo:, “Gilo: ne weaundo: dimido:wo: waigo:wo:” a:la:bo: sa:ma:iba:le? ²¹ Asdo: a:tan ka:isale a:ma:yo: dalo: modo: dia:sa:ga:, as a:takiyo: nowo: sa:sali as asu, nowo: kelego: disa:la:mela:no: as asu ko:lo:, a:la:do: dimido: a:no: eyo: mogago: dimido:wa:le? A eyo: hala dimido:ma. Eyo: asulo: enedo:wo: kudu ha:naki, aso: ko:li ko:lilo: asu.

²² Gode eyo:lo: a:la:dimida:lab. Ene kulufa:yo: o:lia: halaido: elo:wo:lo: kaluka:isalemo:wo: kalaba walama:no: asulab. Godeya:lo: kaluka:isale soma:no: hen amilo: ha:na:no: da:fe alita:ga:lo: ta:fo:lab i o:mo:wo: walama:no: asulo: ko:sega bo:ebo: mo:wa:deaki, ha:sa yasi dofo:lab. ²³ Elo: dimida:lab a:no: mo:wo: we. Godeya: ene halaido: malilo: nafale a:no:, kaluka:isale sagalo: dima:ki da:fe alita:ga:lo: ta:fo:lab imo:wo: walama:no: asulab ko:lo:, Gode eyo: kaluka:isale i a:no: malilo: nafale enedo:wo: dima:ki, tamina dimidalia:ga: ta:fo:.

²⁴ Godeya:lo: da:fea:sa:ga:lo: ta:fo:wo: ni o:m. Da:fea:sa:ga:lo: ta:felo:wo: Yu kaluka:isale ko:mba. Gode eyo: Yu kaluka:isalema a:no:lo: da:fe alifelo: ko:lo:lab. ²⁵ Dinali sa:lan kalu Hosea ene bugo: a:namio:, Gode eyo: a:la:sio:, “Kaluka:isale nino:ma elen a:no:, kaluka:isale we nino: a:la:sa:ma:no:.

Ga nilo: mo:asula:sen a:no:, nilo: alan asulabo: ga we a:la:sa:ma:no:.”

26 “Tamin amilo: ‘Gio: kaluka:isale nino:ma’
a:la:do: sio: hen imilig a:namio:,
‘Gio: Gode mela:no:lo: a:lab ene so:wale’ a:la:
sa:ma:ib.”

27 Aisaya eyo: Isolael kaluka:isale asulaki ho:le
sa:lakiyo:,

“Isolael kaluka:isaleyo: modo: dowaki, ho:n anib
amilo: sa: o:ngo: doma:ib ko:sega,
Gode eyo: a:la:seyo: ko:lo: asuwa:taki a:ma:la:
gasilia:ib.

28 Mo:wo: Alan eyo: henfelo: kaluka:isaleyo:
mo:walila:sa:ga:lo: wa:dema:no: saefa:
a:no:
tambowo: bo:bo:ge ka dimidama:nigab.”

29 A:la:ta:ga: Aisayayo: to nolo:lo: tamin amio:
a:la:sio:,

“Alan Halaido:lolo: A:lab a:ma:yo: ni so:wa i nolo:
o:li mesea:ki alobanalifa:. Eyo: a:la:bo:
mo:dimido: kibo:bowo:,
Sodom o:lia: Gomola o:lia: ko:lo: yasala:
aumbo:, nio:lo: tambo yasa danela:mabe.”

Isolael kaluka:isaleyo: mo:tilidabu

30 A:la:fo:ko:lo: niliyo: waga sa:ma:no:wale? Yu
kaluka:isalema iliyo: Godeya: siwa:l amilo: digalo:
doma:no:wo:, eleyo: mo:kudu ha:na:sen ko:sega,
inido: tilida:dab a:na ilikiyo:, Gode eyo: iyo: di-
galo: kalu dowab a:la:sio:. 31 Isolael kaluka:isale
iliyo: Godeya: siwa:l amio: digalo: fa:la:doma:no:
a:lakiyo:, ele saefa: a:no: mada kudu ha:na:len
ko:sega, Godeya: siwa:l amio: iyo: digalo:lolo:
mo:fa:la:dowo:. 32 Iyo: digalo:lolo: mo:fa:la:dowo:

a:no: wangabi go:wo:? Iyo: tilidabu man a:namio:
 mo:kagayaki, ele kudu ha:nab man a:ma:yo: iyo:
 asuwa:fa:ib a:la:asulaki dimido:. A:la:dimido:
 ko:lo:, iyo: u kalulo: ifikida:sen a:na ifikidaki,
 sulufo: tiane. ³³ Godeya: bugo: amio: towo:
 a:la:sa:sa:lo: ko:lo: da:lab,
 “Gio: asuluma! Niyo: uwo: Saion a:na difa:
 ko:lo:lab.
 U a:namio: kaluka:isale nolo: ifikidaki sulufo:
 tina:mela:ib.
 Ko:sega kaluka:isale abeyo: e amilo: tilida:dab
 a:no: mada mo:sendelo alifa:ib.”

10

¹ Ne mili, niyo: niasi Isolael kaluka:isale a:no:
 ko:lo: sa:ma:nigo:l. Gode eyo: iyo: asuwa:taki
 gasilima:kiyo:, niyo: mada alan asula:sa:ga:
 Godemo: dulugu so:lo:l. ² Niyo: ililo: man
 dimida:i ha:na:lab a:no: fanda ba:da:sa:ga: so:lo:l.
 Iyo: Gode kudu ha:na:no: mada asulo: ko:sega,
 Gode kudu ha:nan man hendeleyo: iyo: babale
 dowaki, hala kudu ha:na:lab. ³ Kaluka:isale nio:
 Godeya: siwa:l amilo: digalo: doma:no: man a:no:
 iyo: babale dowo: ko:lo:, iyo: digalo: doma:no:
 a:la:ta:ga: tog inido:leyo: kelelia: sia:len. Ko:sega
 tog Godeya:lo: dimido: a:no: iliyo: mo:beaki gola
 ba:da:len. ⁴ Ele Godeya:lo: dimi a:no: nanogo:
 dowo: ko:lo:, nanog a:no: Ya:su Keliso eyo: tambo
 ilili alitaki tininila:. A:la:fo:ko:lo: kaluka:isale
 e amilo: tilidabu a:no: Gode eyo: iyo: digalo:
 kaluka:isale a:la:sa:la:sen ko:lo:lab.
⁵ Ele kudu ha:nakilo: digalo: doma:no: man
 a:no: Mo:sa:s e widakiyo: a:la:sa:sa:lo:, “Kalu

abeyo: ele a:no: tambo dinafalo: kudu ha:na:lab a:no:, mela:no:wo: dia:ib.” ⁶ Ko:sega tog nowo: da:lab. Tog a:la:do: sa:lab a:no: tilidabuwa kagayalikiyo:, Godeya: siwa:l amio: digalo:le doma:ib. Kalu abeyo: tog a:namilo: kudu ha:na:lab a:no: to sa:lab we ko:lo: kudu ha:na:lab. “Go:no:n a:ma:la:yo: to we o:ngo:wo: dabu ba:da:so:bo. ‘Ya:su Keliso e ko:lo: henfelo: wenamio: tililia: mena:kiyo:, Hebene halonamio: kalu abe ha:na:nigaba:le?’ ⁷ A:la:ta:ga: Ya:su Keliso e tililia: mena:kiyo:, ‘dane ane hen amio: abe ti ha:na:nigaba:le’ a:la:bo:lo: dabu ba:da:so:bo.” ⁸ Ko:sega kalu abeyo: Ya:su amilo: tilidabu a:ma:yo: a:la:sa:ma:ib, “Godeya: towo: gelo: amio: fa:la:dota:ga: aniba da:lab. To a:no: gi asulo: usa dowaki, a:la:ta:ga: gi mego:f amio:lo: da:lab.” To a:na tilida:ba:no: dowo: ko:lo:labiki, niliyo: to a:no: wida:sen. ⁹ Giyo: Ya:su sowo: a:no: Gode eyo: a:ma:la: dasi alifa: a:la:bo: hendele tili asulaki, “Ya:su e Alanka:” a:la:liki kalab amio: fanda sa:lalega, Gode eyo: ge a:ma:la: gasilia:ib. ¹⁰ Mo:wo: gi asulo: amio: tilida:dalikiyo:, Gode eyo: ge digalo: kalu a:la:sa:lab. A:la:ta:ga: mego:fa:yo: tilidabu gilo:wo: fanda sa:lalikiyo:, Gode eyo: ge gasiliab. ¹¹ Godeya: bugo: amio: a:la:sa:sa:lo:, “Kaluka:isale abeyo: e amilo: tilida:dab a:no: mada mo:sendelo alifa:ib.” ¹² A:la:fo:ko:lo: Yu kaluka:isale o:lia: Yu kaluka:isalema o:lia:yo: mada imilo: ko:lo:lab. Kalu Alano: imilig e ko:lo:, kaluka:isale tambowa: Alano: e ko:lo:lab. Kalu Alan eyo: kaluka:isale abeyo: emo:lo: asuwa:foma:kilo: ho:idabdo:

i o:mo:wo: nafale mesa:no:wo: dimia:sen.
¹³ Godeya: bugo: amio: a:la:sa:sa:lo:, “Kaluka:isale abeyo: Alanbo:lo: asuwa:foma:kilo: ho:idab a:no: tambo, eyo: asuwa:taki a:ma:la: gasilia:ib.”

¹⁴ Ko:sega kaluka:isale Alan amilo: mo:tili da:dalega, i asuwa:foma:kiyo: e mada mo:ho:lema:ib. A:la:ta:ga: kaluka:isaleyo: to elo:wo: mo:da:dalega, iyo: mada mo:tili da:ba:ib. A:la:ta:ga: kalu noma:yo: imo:wo: mo:widalega, iyo: mada mo:da:ba:ib. ¹⁵ A:la:ta:ga: Gode eyo: tolo: widan kaluwo: mo:iliga:talega, iyo: to nafa walama:no:wo: mo:ha:na:ib. Godeya: bugo: amio: a:la:sa:sa:lo: da:lab, “Kaluka:isaleyo: to nafalo: dia:yab i a:no: ba:da:ga:yo:, iligaki sagala:sen.”

¹⁶ Ko:sega kaluka:isale nolo: to nafa a:no: mo:tilidabu. Aisaya eyo: a:la:sa:sa:lo:, “Alan, to nilo: wido: a:no: abe tili dabuwa:le?”

¹⁷ A:la:go:ko:lo: Ya:su Keliso amilo: tilida:ba:no: a:no:, to da:dab a:na iliki fa:la:dowa:lab. A:la:ta:ga: to da:ba:no: a:no:, Ya:suwa: to ko:lo: widab a:na iliki fa:la:dowa:lab.

¹⁸ Ko:sega, Isolael kaluka:isale iyo: to nafa a:no: mo:dabuwa:le? A iyo: dabu. Godeya: bugo: amio: a:la:sa:sa:lo:,

“To nafa a:no: henfelo: we tambo amio: wida:li ane ko:lo:, kaluka:isale iliyo: tambo dabu.”

¹⁹ A:la:ta:ga: Isolael kaluka:isaleyo: to a:no: da:da:ga:yo: mo:asululiya:le? A iyo: asululi ko:sega mo:tilidabu. Dabu ba:ba: to a:no: Mo:sa:s eyo: o:ma a:ma:la: sio:. Eyo: Alana:lo: to sio: a:no: bugo: amio: a:la:sa:sa:lo:,

“Isolael kaluka:isale gio:, kelego: kalu noma:lo:
ta:lisab a:no: meselema:kiyo:, niyo:
ha:la: kaluka:isale wilo:ma a:no: ko:lo:
asuwa:fa:no:.

Gio: meselaki gadio: doma:kiyo:, niyo:
asulo:lo:ma „ kaluka:isale i a:no:”
asuwa:fa:no:.”

²⁰ A:la:ta:ga: tif amio: Aisaya e mo:tagilakiyo:
Godeya: to a:no: ko:lo: widakiyo: a:la:sio:,
Kaluka:isale nelo: mo:kedab i a:ma:yo: ne ba:ba:
ko:m.

Kaluka:isale nelo: mo:ba:ba:no: dowo:
imo:wo:, no:no:n ne fanda wido:.

²¹ Ko:sega Aisaya eyo: Isolael kaluka:isale asu-
lakiyo:, to we a:la:sa:sa:lo:,
Kaluka:isale i we a:la:iyaki ni towo: mo:kudu
ha:na:sen.

Ko:sega iyo: nelo:wa mena:kiyo: ho:lono: tam-
bowo: ni dagiya:yo: gasilia:niki yasiso:l.

11

Isolael a:no: Gode eyo: mo:gola ba:ba:

¹ A:la:fo:ko:lo: niyo: a:la:dabu bo:do:l. Isolael
kaluka:isale enedo: a:no: Gode eyo: gola
ba:ba:ya:le? A eyo: a:la:bo: mada mo:dimido:.
Nelo: Isolael kalu. Ablaham eya a:la:ta:ga:lo: e
ma:mu i fa:la:dowo: nowo: ne. Ne Ba:nsamena:
so:lo:wa a:la:ta:ga: fa:la:dowo:.
² Gode eyo:
kaluka:isale eno:le ko:lo: tamin amilo: elo:
da:feyo: a:no: mada mo:gola ba:ba: ko:lo: a:lab.

* **10:19:** Fo:l eyo: ha:la: kaluka:isale a:la:do: sa:lab a:no:lia:
asulo:lo:ma kaluka:isale a:la:do: sa:lab a:no:lo:, Yu kaluka:isalema
a:no: ko:lo: sa:laigo:l. **10:20:** Ais 65.1 **10:21:** Ais 65.2 **11:1:**
1Sam 12.22, Song 94.14, Fili 3.5

Elaiya eyo: Godeya: bugo: amilo: sa:sa:lo: da:lab we gio: asulaya? Eyo: Isolael kaluka:isaleya:lo: hala dimido: a:no: Godemo: sa:lakiyo: a:la:sio:.
³ “Alan, iliyo: dinali sa:lan kalu gilo: a:no: yasala:, a:la:ta:ga: bobalo: so:mea:sen u dibido: a:no: tambo bidila. Dinali sa:lan kaluwo: imilise neko: dowab ko:lo:, iliyo: nelo: sanala:ma:no: dowaki migi kudab.”
⁴ Eyo: a:la:sa:labikiyo:, Gode eyo: a:ma:la: towo: emo:wo: waga sio:wo:? Gode eyo: Aisayamo:wo: a:la:sio:, “Niyo: 7,000 kaluka:isale no:no:ndo:wo: ga:li o:sab. I a:no: madali gode Bal o:mo:wo: gulalu silikiyo:, mo:wabulu sa:la:sen ko:lo:lab.”
⁵ Gode eyo: a:la:sio: ko:lo:, o:g wenamio:lo: o:leo:ngo: dowab. Gode eyo: Isolael kaluka:isale ha:fo:wo: disa:lakiyo:, nolo: da:fe alifelo: ko:lo:, iliyo: Godeyo: o:kudu ha:na:lab.
⁶ Godeya:lo: da:fe alifelo: a:no: ini nanog nafa dimido: a:namima. Godeya: ene ha:fo: disa: man a:na iliki da:feyo:. Gode eyo: ili man dimido: a:na iliki da:feai kibo:bowo:, Godeya: ha:fo: disa:lan man a:no: o:ngo:malo:ngo: domabe.

⁷ A:la:fo:ko:lo: niliyo: waima:no:wa:le? Isolael kaluka:isale iliyo: Godeya: siwa:l amio: digalo: doma:no: a:lakiyo: halaido: keda:len ko:sega, iyo: digalo:leyo: mo:dowo:. Ko:sega Godeya:lo: da:feyo: kaluka:isale iyo: digalo: dowo:. A:la:ta:ga: Gode eyo: kaluka:isale nol a:ma: asulo: nodoma:no:wo: halaido: ta:fo: ko:lo:lab.
⁸ To a:no: Godeya: bugo: amio: a:la:sa:sa:lo: ko:lo: da:lab. “Iliyo: mo:asuluma:kiyo:, Gode eyo: iyo: ko:ndo:fe alitakiyo:, ofowo: ane o:ngo: ta:fo:.

11:3: 1Kin 19.10,14

11:4: 1Kin 19.18

11:6: Gala 3.18

11:8: Lo 29.4, Ais 29.10

Iliyo: mo:bo:ba:kiyo:, siyo: ko:n ta:fo:
 Mo:dabuma:kiyo:, ka:la:no:lo: kalifa:
 A:la:ta:ga: iyo: a:la:do: ka dowai mio:wo:, o:gdo:
 wenamio:lo: a:la:ka a:lab ko:m.”
⁹ A:la:ta:ga: Da:ibid eyo: a:la:dulugu sio:,
 “Sagalo: ma:no: ililo: nab a:ma:yo: inino: ka:na
 walama:ki dia:tan auma:ib ko:lo:,
 iyo: ka:n a:na walalalikiyo:, ini man dimido:
 a:ma: wa:lo: dima:ki a:la:asulo:
 Iyo: u ami ifikidakilo: sulufo: timana:ki
 a:la:asulo:
¹⁰ Iyo: mo:bo:ba:ki, siyo: ko:n ta:foma.
 A:la:ta:ga: iyo: hida:yo:wo: ga:lita:ga:,
 wa:sesefo: ha:na:melea:ki ta:foma.”
 Da:ibid eyo: a:la:dulugu sio:.

*Gode eyo: Yu kaluka:isalema iyo: asuwa:taki
 gasili*

¹¹ A:la:go:ko:lo: niyo: a:la:dabu bo:do:l. Isolael
 kaluka:isale iyo: Ya:suwo: gola ba:daki midi
 dowab a:namio:, ililo: tili da:dan tog a:no: tambo
 edo:wa:le? O:leaumbaka! Yu kaluka:isale ililo:
 mo:tilida:dab a:na ilikiyo:, Yu kaluka:isalema
 i a:no: Godeya: ene mela:no:wo: dima:kiyo:
 togo: kolaefa:. Godeya:lo: dimido: a:no:, Isolael
 kaluka:isale iyo: Yu kaluka:isalema a:no:
 ba:da:sa:ga: iligakiyo: meselema:ki dimidalifa:.
¹² Isolael kaluka:isale iyo: Godeyo: gola ba:daki,
 tog hala ane ko:lo:, inido: dimido: a:na ilikiyo:,
 Gode eyo: henfelo: kaluka:isale nolo: mada
 asuwa:takiyo:, kelego: nafale a:no: imo: dimi.
 A:la:fo:ko:lo: Isolael kaluka:isaleyo: a:tilida:daki,
 a:la:ta:ga: agelo: a:no: ilili alitalikiyo:, Gode eyo:

kaluka:isale tambomo:wo: kelego:wo: mada nafale a:dimia:ib.

¹³ O:go: niyo: Yu kaluka:isalema gimo:wo: a:la:so:lo:l. Gode eyo: ne gilo:wa iliga:fo: ko:lo:, nanog nilo: dimida:lab a:no: mada wa:la:b ko:lo: ne sagala:li dimida:lo:l. ¹⁴ Ni nao, Yu kalu nolo: nanog nilo: dimido:l we ili asulo:wo: digidali-taki, iyo: meselaki tili dabuma:kiyo:, nanog we a:na dimido:l. ¹⁵ Gode eyo: Yu kaluka:isalelo: gola ba:ba: amio:, henfelo: kaluka:isale ha:la: nol o:lia: ha:fo: disa:laki, ege dowo:. A:la:fo:ko:lo: Yu kaluka:isaleyo: Gode o:lia: wa:ka ege dowa-likiyoy:, sowo: kalu ko:lo: a:ma:la: dasiliyo: o:ngo: doma:ib. ¹⁶ Ma:n wo:fa: ho:gi a:no: halolia:ga:, heb a:no: Godemo: ko:le boba dimialega, wo:fa: tambo a:no:lo: Godeya: siwa:l amio: nafa malilo: dowab. I tef a:no: nafa malilo: dowalega, i ele a:no:lo: nafa malilo: dowab. *

¹⁷ Isolael i a:no: o:lif i ko:lo: egelo: amilo: gele alifa: o:ngo: ko:lo:lab. A:la:ta:ga: Yu kaluka:isalema gio: hena: usamilo: o:lif i a:s ko:lo: madalilo: fa:la:ne o:ngo: ko:lo:lab. Gode eyo: o:lif i ko:lo: egelo: amilo: elen a:ma: ele nolo: gegedelia:ga: dila:. A:la:ta:ga:yo: hena: usamilo: o:lif a:s ele nowo: Gode eyo: gedelea:saga:, egelo: amilo: o:lif i a:na kudu alifa:. A:la:fo:ko:lo: egelo: amilo: o:lifa: tef a:ma:yo: ho:no: gimo:wo: nafale dimia:lab.

¹⁸ Ko:sega giliyo: ele gagadela: a:no: mogago:lo:b a:la:asulakiyo:, ginina:ma:la:yo: kaila:so:bo. Asuluma! Gio: ele o:ngo: dowo: ko:sega ele

---

* **11:16:** Bale sio: a:ma: ha:go: we. Ablaham e Godeya: eno:le dowalega, ene so:wa sa:la:la:i mio: a:no:lo: Godeya: eno:le dowo:

11:17: A:fe 2.11-19

a:ma:yo: tefo: mo:asuwa:ta:sen. Tef a:ma:yo: mela:no: ho:no: gimo: dimia:sen. ¹⁹ Giliyo: a:la: sa:ma:nigaba:le, “Gode eyo: nio: i amio: o:li kuduma:kiyo:, ele nolo: tamina gagadela.” ²⁰ To a:no: hendele ko:sega, ililo: mo:tilidabu a:ma: iliki gagadela:. A:la:ta:ga: gini tilidabu a:na ilikiyo:, gio: halale dofo:lab. A:la:fo:ko:lo: go:no:na:ma:la:yo: ge nafale a:lakiyo: kaila:so:bo. Gelo: amio: a:la:bo: fa:la:dowando: a:lakiyo:, molo asulaki tagi dowa:bi. ²¹ Mo:wo: Gode eyo: ene egelo: amilo: o:lif ele nolo: gagadela:ga: dila: ko:lo:, gio:lo: tilidabu amio: mo:dowalega, o:leauka dimidama:ib. ²² A:la:fo:ko:lo: giliyo: Godeya: ene ha:fo: disa:lan man o:lia: ene halaido: dimidan man o:lia:yo: asuluma. Gode eyo: mo:tilida:dab kaluka:isale o:mo:wo: mada halaido: dimida:sen. A:la:ta:ga: gio: e o:lia:yo: ege dofo:ko:lalega, eyo: gimo:wo: ha:fo:wo: disa:la:mela:ib. Ko:sega ge mo:tilida:dalega, gelo: a:la: galila:ma:ib. ²³ Yu kaluka:isale iliyo: nodolaki, wa:ka a:tilida:dalega, Godeyo: halaido:wo: a:lab ko:lo: eyo: kaluka:isale a:no: o:lif i amio: wa:ka kudu alifa:ib. ²⁴ Yu kaluka:isalema gio:, o:lif a:s a:ma: ele o:ngo: ko:lo:, Gode eyo: gio: galilia:sa:ga:, o:lif i hendele a:nami kudu alifa:. A:la:bo: ene asulo:wo: mo:fa:la:dowan ko:sega, Godeya: ene halaido:wa: dimido:. Ko:sega Yu kaluka:isale iyo: egelo: amilo: o:lifa: eleleyo: o:m ko:lo:, a:ma:la: o:lif i inin amilo: kuduma:no:wo: halaido:ma.

Gode eyo: Isolael kaluka:isaleyo: gasilia:ib

25 Yu kaluka:isalema gio: ginina:ma:la:yo: kailabena:kiyo:, niyo: to wo:no:lelo: elen we gimo:wo: kalaba fanda walama:nigo:l. Yu kaluka:isale nolo: mo:tilida:daki, iyo: asulo: a:nodoma:no:wo: halaido: dofo: ha:na:lab. Ko:sega Yu kaluka:isalema Godeya:lo: tamin amilo: da:feyo: i a:no: tambo Keliso amio: tilida:dabikiyo:, Yu kaluka:isaleyo: wa:kabilo: tilida:ba:no: ho:lono: a:na fa:la:doma:ib.
 26 A:la:dimidalikiyo: Gode eyo: Yu kaluka:isale tambowo: a:na asuwa:taki gasilia:ib. Godeya:bugo: amio: a:la:sa:sa:lo:.

“Asuwa:takilo: gasilian kalu a:no: e Saion a:na a:la:ta:ga: mo:mo:dalia:ga: mia:ib.

Ya:koba: insiso:iya:lo: Godeyo: mo:beakilo: fa:s dimifo:len man a:no:, eyo: dila:ma:ib.”

27 A:la:ta:ga: Gode eyo: a:la:sio:, “Niyo: ililo: mogago: dimida:len a:no: hala:sa:ga: dila:ma:no: a:la:likiyo:, towo: i o:lia:yo: dinali saefa:no:.”

28 O:go: Yu kaluka:isale nolo: Godeya: to nafayo: mo:tilida:daki, Gode o:lia:yo: gis dowab. A:la:do: gab a:na ilikiyo: to nafa a:no: Yu kaluka:isalema gilo: amio: a:na fa:la:dowo:. Ko:sega tamin amio: Gode eyo: Isolael kaluka:isaleyo: eneno: doma:ki da:feyo: ko:lo:, ili ma:mu Ablahamo:, Aisa:go:, Ya:kobo: i a:no: ko:lo: asulakiyo:, Gode eyo: iyo: tambo ha:fo:wo: disa: ko:lo:lab. 29 Gode eyo: kaluka:isaleyo: ho:ida:sa:ga:, boba kelego: nafaleyo: dimialikiyo:, eyo: ene asulo:wo: ko:li nowo: mo:doma:ib. Boba kelego: Gode elo: dimi

a:no: a:ma:la:yo: mo:dia:ib, a:la:ta:ga: kaluka:isale
elo: da:fe alifa: a:no: mada mo:ta:fa:ib. ³⁰ Tamin
amio: gio: Gode o:lia:yo: a:la:i ya:len ko:sega, o:go:
Yu kaluka:isale iliyo: Gode o:lia:yo: a:la:iyab
ko:lo:, Gode eyo: gio: nofolo alifa: ko:lo:lab.

³¹ O:lea:gakiyo:, Godeya:lo: gimo:lo: nofolo:
a:na ilikiyo:, imo:wo:lo: nofolan man a:no: ko:lo:
fa:la:doma:kiyo:, o:go: iyo: Gode o:lia:yo: a:la:iyab.

³² Gode eyo: henfelo: kaluka:isaleyo: tambo
a:la:iya:melea:kilo: ta:fo: a:no:, ene nofolakilo:
ha:fo: disa:lan man a:no: tif amio: walama:no:
a:la:asulaki go:.

³³ Wai! Godeya: ene asulo: a:no: mada alan badio:
ko:lo:, iwalu dowo: ko:lo:lab.

Godeya: enedo: alobanalia:ga:lo: difa: a:no:,
nio: mo:asuluma:ib.

A:la:ta:ga: ene man dimidan a:no:lo: niliyo:
mo:fanda asuluma:ib.

³⁴ Godeya: bugo: amio: a:la:sa:sa:lo:, “Alana:
asulo:wo:, kalu imilig noma:yo: mo:asulo:
ko:lo:lab.

A:la:ta:ga: kalu imilig noma:yo: emo:wo:
asulo:wo: mo:wido:.”

³⁵ “Gode o:lia: mewa:lo: dia:fa:nikiyo:,
kaluka:isaleya:yo: kelego: nowo: emo:wo:
mada mo:dimia:no: dowo: ko:lo:lab.”

³⁶ Alan eyo: kelego: tambowo: fa:la:do alifa:

Kelego: tambo a:no: mo:wo: e ko:lo:lab.

A:la:ta:ga: kelego: tambowo: eneno: ko:lo:lab.

A:la:fo:ko:lo: niliyo: Alana: wiyo: dulugu
sa:la:mela:niki. Mada hendeleyo: o:m.

12

Go: no: n ge Godemo: dimia: lubi

¹ A: la: fo: ko: lo: nao nado i gimo: lo: dimidama: kilo: sa: ma: nigo: lo: we. Gode eyo: nimo: wo: mada nofolaki asuwa: ta: sen ko: lo:, boba Godemo: lo: so: mea: sen o: leaumbo:, go: no: no: lo: Godemo: dimia: lubi. Gio: mela: no: wo: o: silikiyo:, malilo: nafale dowaki, Gode elo: asulab aumbo: go: no: no: dimia: lubi. Man a: no: Godemo: lo: wabulu sa: lakilo: dimidan hendeleyo: o: m.

² Henfelo: man we o: lia: yo: mada ege dowa: so: bo. Gode eyo: gi asulo: wo: nodola: sa: ga:, ho: gi a: fa: la: doma: ki ta: ta: lubi. A: la: dimidalikiyo: Godeya: lo: asulab man a: no: giliyo: alobana asuluma: ib. Man a: no: nafa digalo: le dowaki, Godeyo: ko: lo: sagale alitakigab.

Gode eyo: nimo: wo: ha: fo: disa: lakiyo:, bobayo: dimia: sen ko: lo: lab

³ Gode eyo: ne o: lia: ha: fo: disa: laki, enedo: iliga: felo: kalu nowo: ne da: feyo: ko: lo:, a: no: asulakiyo: gimo: wo: tambo a: la: so: lo: l. Giliyo: ge kaluwo: nafale a: la: bo: asula: so: bo. Godeya: lo: tilidabu ko: lo: gemo: lo: dimi a: na ilikiyo:, go: no: no: dinafa aloba: da: bi.

⁴ Niyo: da: fe sa: ma: nigo: l. Kaluwa: do: mo: amio: heb ko: li ko: lilo: a: lab kolo:, heb ko: li ko: lilo: a: ma: nanog enedo: wo: da: lab. ⁵ A: la: do: go: o: leaumbo:, tilidabu kaluka: isale nio: modo: ko: li ko: lilo: sab ko: sega, nio: Ya: su Kelisowa dowalikiyo:, do: mo: wo: imilise fa: la: dowaki, nio: ua kudu

12:1: Lom 6.11,13, 1Bid 2.5   **12:3:** 1Kol 12.11, A: fe 4.7, Fili 2.3

12:4: 1Kol 12.12,27

alifelo: ko:lo: nol o:lia:yo: mada ege doma:no: ko:lo:lab. ⁶ Gode eyo: nimo:wo: ha:fo:wo: alan disa:laki, nio: nanogo: dimidama:kiyo:, boba kelego: ko:li ko:lilo: a:no: nimo:wo: dimi. Ge Godeya: tolo: dinali sa:lan kalu doma:kiyo:, halaido:wo: gemo: dimilalega, gilo: Gode amilo: tilidabu a:naka ilikiyo:, nanogo: a:na dia:li ha:na:lubi. ⁷ Ge sa:s kaluka:isale nolo: ko:lo: asuwa:fa:no:wo: gemo:wo: dimilalega, i a:no: asuwa:ta:lubi. Ge widan kalu doma:no: dimilalega, i a:no: wida:lubi. ⁸ Giyo: kaluka:isale nolba: asulo:wo: halalema:ki sa:ma:no:wo: dimilalega, asulo: ililo:wo: halalema:ki sa:la:lubi. Giyo: kelego:wo: aundo:ma dowo: kaluka:isalemo:lo: asuwa:fa:no:wo: dimilalega, gio: modo: dimia:lubi. Ge kalu nolo: ko:lo: tili dofo:liki bo:fo:lowan kalu doma:no: dimilalega, ge i a:no: dinafa bo:fo:lubi. Ge nolo: nofolakilo: tili doma:no: kalu doma:no:wo: dimilalega, ge i a:no: sagala:li tili dofo:lubi.

Kelisowa: mandeyo: we

⁹ Ge nol o:lia:lo: ha:fo: disa:lab man a:no: madaliyo: mo:dowaki, hendele ha:fo: disa:la:bi. Man mogago: a:no: mo:beaki, man nafa a:no: ko:lo: halale ta:li dofo:lubi. ¹⁰ Gegelebo: ha:fo:wo: disa:la:lubi. Giliyo: nolo: ko:lo: alan wabudaki sagale alita:lubi. ¹¹ Alana: nanogo: dimidakiyo:, gio: mo:beakiyo: bo:sula:so:bo. Mamaya: halaido: a:na dowakiyo:, nanog a:no: iligi dimida:lubi. ¹² Gio: Godeya:lo: dinali sio: a:no:

12:6: 1Kol 12.4-11, 1Bid 4.10-11
1Tes 5.16-18

12:10: 1Bid 1.22

12:12:

henede dimidama:ib a:la:bo: tilida:da:sa:ga: yasi-lakiyo:, gio: sagala:lubi. Hida:yo:wo: ge amio: fa:la:dowalikiyo:, ge ha:sa dowaki halale kagama. Godemo:wo: dulugu safo:ko: ha:na:lubi. ¹³ Keliso kaluka:isale kelego:lo:ma dowab i a:no: giliyo: asuwa:ta:bi. A:la:ta:ga: mageso: kaluka:isaleyo: yalega, tilidowa:bi.

¹⁴ Kaluwa:yo: gio: migi kudaki, hida:yo:wo: gimo: dimialikiyo:, i a:no: nafa doma:kiyo:, Godemo: dulugu sa:la:bi. I a:no: mogagima:kiyo: dulugu sa:la:so:bo. ¹⁵ Kaluka:isale sagalo:lo: dowab i o:lia:yo: sagalo: dowa:bi. Kaluka:isale nofolo:lo: dowab i o:lia: dowaki nofolo:wo: dia:bi. ¹⁶ Gegelebo: ego:le dowa:bi. Ge kailakiyo:, iwaluwo: dowa:so:bo. Wilo:ma kalu o:lia: ege dowa:bi. Ge asulo:wo: di kalu a:la:bo: asula:so:bo.

¹⁷ Kalu abeyo: gimo:wo: mogago: nowo: dimidalega, giliyo: mada wa:lo: wa:dea:so:bo. Giliyo: kaluka:isale nolba: siwa:l amio: mano: mada nafale bo:ba:ki dinafa dowa:bi. ¹⁸ Giliyo: kaluka:isale nol o:lia:yo: ha:sa dowa:bi. Iliyo: gimo:wo: gadio:wo: dowalega, go:no:no: tilidowaki imo:wo: gadio:wo: dowa:so:bo. ¹⁹ Ni mili, mogago: gemo:lo: dimidab a:no: wa:lo: go:no:no: wa:dea:so:bo. Godeya: ene kulufa:yo:wa: ka wa:dema:ki ta:foma. Mo:wo: Godeya: ene bugo: amio: a:la:sa:sa:lo:, “Wa:dema:no: man a:no: na:no: ko:lo:, no:no:n dimidama:no:” Kalu Alana:yo: a:la:sio:. ²⁰ Giliyo: mo:wa:deaki ko:sega,

---

12:13: Hibu 13.2   **12:14:** Madi 5.44, 1Kol 4.12   **12:16:** Sndn 3.7   **12:17:** 1Tes 5.15   **12:19:** Lo 32.35, Madi 5.39   **12:20:** Sndn 25.21-22, Madi 5.44

Gis kaluwo: maiyo:wo: alan dowalega, ma:no:wo:
dimeabi.

E ho:no: maiyalega, ho:no: dimia:bi.

Giliyo: a:la:dimidalikiyo:, ene hala dimido: a:no:
dinafa fanda asula:sa:ga:,

gilo: man nafa dimidab a:ma:yo: e sendelo
alifa:ib.

²¹ A:la:fo:ko:lo: man mogago: a:ma:yo: gio: tiniaki
go:lula:ma:kiyo: ta:ta:so:bo. Ko:sega man mogago:
a:no: gililo: man nafale dimidab a:ma: tininima:ki
ta:ta:bi.

13

Gio: gamani kaluwa: ha:ga dowabi

¹ Gio: tambo gamani bo:fo:lowan kalu a:ma:
ha:ga dowaki, ini towo: dinafa da:da:bi. I a:no:
inin halaido:wa a:la:ta:ga:yo: mo:fa:la:dowo:.
Gode eyo: i a:no: tambo da:fea:sa:ga:yo:, nanog
a:no: imo: dima:ki ta:fo:. ² A:la:fo:ko:lo: kalu
abeyo: gamani kaluwa: tolo: gola ba:dab a:ma:yo:,
Godeya:lo: da:feyo: kalu i a:no: gola ba:dab.
Giyo: a:la:dimida:lalega, falasila:ma:no: a:no:
dia:ib. ³ Kaluka:isale man nafalelo: dimida:lab
a:no: gamani kaluwo: mo:tagima:ib. Mogago:lo:
dimida:lab i a:ma:yo: tagima:ib. Ge gamani
kaluwo: mo:tagilaki ga:li mela:no: asulalega, ge
mano: nafale dimida:lubi. A:la:galikiyo: iliyo:
ge wabulumai:ib. ⁴ Gamani kalu iyo: Godeya:
nanog dian kalu dowo: ko:lo: nanogo: ililo:
dimidab a:ma:yo:, gio: nafa mesea:ki gab. Ko:sega
ge man mogago: dimida:lalega, ge tagila:bi.
Mo:wo: gamani kalu iliyo: ge falasila:ma:no:

halaido:wo: da:lab. Iyo: Godeya: nanog dian kalu dowo: ko:lo:, kaluka:isaleyo: mogago:wo: dimida:lab amio: Gode e kulufa:ya:sen ko:lo:, ililo: mogago: dimida:lab a:no: wa:dema:kiyo:, gamani kalu iyo: a:na ta:felo:. ⁵ A:la:fo:ko:lo: gio: gamani kaluwa: ha:ga dowaki, ini to sa:labo: kudu ha:na:lubi. A:la:galega Godeya:lo: falasila:ma:no: us a:namio: gio: mo:tina:ib, a:la:ta:ga: gili asulo:wo: mo:sendelo alifa:ib. ⁶ A:la:do: dimidan a:na ilikiyo:, giyo: takis moleyo: dimia:sen. Mo:wo: gamani kalu iliyo: ili nanog dimida:lab amio:, iyo: Godeya: ene nanog dian kalu dofo:lab. ⁷ A:la:fo:ko:lo: gamani kalumo:lo: dimia:no:wo: dowa:lalega, a:no: dimia:bi. Takis a:no: dimia:no:wo: dowa:lalega dimia:bi. Wilo: dowab a:la:sa:ma:no:wo: dowa:lalega, kalu emo:wo: molo asula:bi. A:la:ta:ga: wi alan sa:ma:no:lo: dowab o:mo:wo:, e wabulu sa:la:lubi.

Kaluka:isale nol o:lia:yo: ha:fo:wo: disa:la:lubi

⁸ Gio: mewa:l dimia:no:wo: da:lalega, bo:bo:ge dimia:bi. Mewa:l dimia:no:wo: gio: kedefa:ib ko:sega, nol o:lia:lo: ha:fo: disa:lan a:no: mo:elema:ib. Kaluka:isale abeyo: nol o:lia:yo: ha:fo:wo: disa:lalega, e ele saefa: a:no: tambo kudu ha:naki ilili alitakigab. ⁹ Godeya:lo: ele difa: a:ma:yo: a:la:sio:, “Uwo:wo: dimida:so:bo. Kalu nowo: sana sowa:so:bo. Afayo: dia:so:bo. Mesela:so:bo.” Ele a:no: a:la:ta:ga: ele nol o:lia:yo: Godeya: difa: ko:lo:, ele imilig wema:yo: ele nolo: tambo tininila:sa:ga:, kegene ta:li dofo:lab. “Gio:

go: no: n asulan o: leaumbo:, giasi kaluka: isale nolo: lo: a: la: asulakiyo: ha: fo: wo: disa: la: lubi.”

¹⁰ Ha: fo: disa: lan man a: ma: yo: iasi kaluka: isaleyo: mo: mogagila: ma: ib. A: la: fo: ko: lo: kaluka: isale abeyo: ha: fo: disa: lan man o: lo: kudu ha: na: lab a: no:, ele difa: nolo: tambo eyo: kudu ha: nakigab.

¹¹ Gio: a: la: dimidama: kilo: so: lo: lo: mo: wo: we. O: g ho: lendo: ha: nab we gio: fanda asulo:. Godeya: lo: ni gasilia: no: ho: len a: no: ko: na: ma dowab ko: lo:, gi alifo: lab a: no: ko: lo: dasima: no: ho: leno: o: g we. Nio: ho: gi tilida: dab amio:, ho: len a: no: ko: na: dowo:, ko: sega o: go: ma: uwa: ya dowab. ¹² Sololi we eda: ga: ha: naki, ho: lendeyo: ko: na: ma fa: la: doma: nigab. A: la: fo: ko: lo: niliyo: sololiya: ene man dimida: sen a: no: ta: ta: sa: ga:, buban kelego: a: no: kagedelia: ga: lo: dowan aumbo:, ho: lena: man nafa a: no: kagedelia: ga: mela: niki. ¹³ Nio: ho: lena dowaki, man digalo: ho: lena: lo: a: na sia: mela: niki. Ko: sega man we mada edaki a: dimidaso: bo. Digalilan man ko: li ko: lilo: a: no: dimida: so: bo. Aluna: ho: no: na: sa: ga: yo: no: nola: so: bo. Uwo: dian man a: no: dimida: so: bo. Do: mo: wa: sagalaki, go: no: na: ma: la: yo: mo: tili dowan man a: no: dimida: so: bo. Gadiakiyo: kega: so: bo. Kelego: noma: lo: dia: no: a: la: ta: ga: yo: mesela: so: bo. ¹⁴ A: la: do: mo: dimidaki, Alan Ya: su Keliso eyo: gili mela: no: wo: go: lula: fo: li bo: fo: melea: ki ta: foma. A: la: ta: ga: do: mo: wa: lo: sagalan man mogago: a: no: kudu ha: na: no: wo: fogo: dimia: so: bo.

13:10: 1Kol 13.4-7   **13:11:** A: fe 5.14, 1Tes 5.6-7   **13:12:** 1Yo: n 2.8   **13:13:** Luk 21.34, A: fe 5.18   **13:14:** A: fe 5.11

14

Gao noma: mano: aloba:da:so:bo

¹ Kaluka:isale tili dabuwo: halaido:lo:ma dowab a:no: iyo: tililia:ga:, sa:s usa tinda:bi. Kaluka:isale tilidabuwo: halaido:lo:ma dowab i o:lia:yo: gegelebo: towa: kegakiyo: e sasendea:so:bo.

² Kalu imilig nowo: ene tili dabuwo: halaido: iliki, ma:no:wo: tambo na:sen. Ko:sega kalu nowo: tili dabuwo: halaido:lo:ma dowab a:no: e no: howo: mo:ma:no: a:la:liki eleyo: difa: ko:lo:lab.

³ Kalu ma:no:wo: tambolo: na:sen eyo: kalu no: holo: mo:nakilo: ele alifo:lab o:mo:wo: kele asulakiyo: mo:bea:so:bo. A:la:ta:ga: kalu no: holo: mo:nab eyo:, kalu ma:no:wo: tambolo: na:sen o:mo:wo: e hala dimidabo:lo:b a:la:bo: asulakiyo: aloba:da:so:bo. Mo:wo: Gode eyo: kalu a:no: o:li a:la:likiyo: hendele di ko:lo:lab. ⁴ Noma: nanog kalu a:no: giyo: ba:da:sa:ga: alobana sa:lalega, a:no: mogago:. Elo: bo:fo:lab kalu a:ma:yo: e o:li aloba:ma:ib. A:la:ta:ga: Kalu Alan eyo: nanog kalu a:no: halale alitaki asuwa:fa:ib ko:lo:, nanog elo: a:no: nafale dimida:mela:ib.

⁵ Tilidabu kalu nolba:yo: ho:len imilig nowo: mada alandeyo: o:m a:la:asulo: ko:sega, tilidabu kalu nolba:yo: ho:lenu: tambo ko:ngo:le ka a:lab a:la:asulab. Kalu tambowa:yo: enen asulo: amio: we digalo: a:la:bo: fanda asululia:ga: kudu ha:na:mela:niki. ⁶ Kalu abeyo: ho:len imilig

we alan a:la:asulakilo: da:feab a:ma:yo: Alana: wiyo: ko:lo: wabudakigab. Kalu abeyo: no: howo: tambolo: nab a:ma:yo: Godemo: mada

o:m a:la:dulugu sa:la:sa:ga;, Alana: wiyo: wabu-
daki na:sen. A:la:ta:ga: kalu abeyo: no: ho
mo:ma:no: ele dia:ta:ga:lo: mo:nab a:ma:yo:lo:
Godemo: mada o:m a:la:dulugu sa:la:sa:ga;, Alana:
wiyo: wabudaki a:na dimida:sen. ⁷⁻⁸ Nio: hen-
felo: wena silikiyo:, mela:no: nililo: we nino:ma.
Nili mela:no: wema:yo: Alano: wabuda:melea:ki
ta:fo:. A:la:ta:ga: ne ko:lo: sowab a:no:, nino:ma.
A:ma:yo:lo: Alano: ko:lo: wabuda:melea:ki ta:fo:.
A:la:fo:ko:lo: nio: o:silikiyo:lo:, sowalikiyo:lo:, nio:
Kalu Alana: eno: ko:lo: a:lab. ⁹ Ya:su Keliso
e sowa:sa:ga:lo: a:ma:la: dasi a:ma: mo:wo: we.
Kaluka:isale o:sab welo:, sowo:wo:lo:, i a:ma:
Kalu Alan dowaki go:. ¹⁰ A:la:fo:ko:lo: giyo: gao
nowo: aloba:dakilo: dibibia:lab ko mo:wo: ha?:
A:la:ta:ga: giyo: gao nowo: o:ngo:malo:ngo: a:la:do:
asulab ko mo:wo: ha?: A:la:bo: dimida:so:bo
mo:wo:, nio: tambo Godeya:lo: mo:walilima:no:
a:namio: kagama:ib. ¹¹ Godeya: bugo: amio:
a:la:sa:sa:lo: ko:lo: a:lab.

Alan eyo: a:la:sio:, “Ne ko:ngo: mela:no: Gode
ko:lo:, to nilo: we hendele ko:lo:lab.

Kaluka:isale tambo gulalu misa:fu alilaki ne
wabudakiyo:,

ili mego:f a:ma:yo: Gode ne kalaba sa:ma:ib.”

¹² A:la:go:ko:lo: nio: tambo ina:li ina:lilo: amio:
man ko:li ko:lilo: nililo: dimido: a:no: Godemo:
fanda sa:ma:no:.

¹³ A:la:fo:ko:lo: niliyo: nao noma: man
alobanama:no:wo: mada elema:niki. Gao nowo:
ifikida:sa:ga: man mogago: us a:na sulufo:
timana:kiyo: dimida:so:bo. ¹⁴ Ne Alan Ya:suwa

dowabikiyo:, eyo: nemo: wido: ko:lo:, niyo: a:la:fanda asulo:l. Ma:no: ko:li ko:lilo: da:lab we Godeya: siwa:l amio: imilig nowo: mogago:wo: aundo:ma dowo:. Ko:sega kaluka:isale abeyo: ma:no: we mogago:le a:la:tili asulalega, enedo: doba:da:yo:lo: mogago:le dowakigab. ¹⁵ Ma:no: ko:li nowo: gilo: nab a:ma:yo: gao nowo: kele asuluma:ki dimidalega, giyo: emo:wo: ha:fo:wo: mo:disa:lakigab. Gao a:no: gasiliakiyo:, Ya:su Keliso e sowo: ko:lo:, ma:no: gilo: nab a:ma: ilikiyo:, gao nowo: mogaima:no:wo: dimida:so:bo. ¹⁶ Kelego: gilo: nafa a:la:do: asulab a:no:, noma:yo: mogago:lo:b a:la:asuluma:no: dowo:lalega, giyo: a:no: dimida:so:bo. ¹⁷ Godeya:lo: bo:fo:mela:no: hen a:namio: ma:n o:lia: ho:n o:lia: nab a:no: wa:la:b kelego:wo: mada o:mba. Ko:sega man digalo:le dimidano:lo:, ha:sa downan mano:lo:, sagalo: downan mano:lo:, Mama Malilo: eya a:la:ta:ga:lo: fa:la:dowo: a:no: wa:la:bdeyo: o:m. ¹⁸ Kaluka:isale abeyo: man a:no: ko:lo: kudu ha:nakilo: Ya:suwa: nanogdo: dia:lab a:no: Gode eyo: emo:wo: sagalaki, a:la:ta:ga: kaluka:isale nolba:yo: e nafale dowab a:la:asuluma:ib. ¹⁹ Ni amio: ha:sa doma:no: man a:no: fa:la:dowa:melea:kiyo:, nanogo: halaido: dimidama:niki. A:la:ta:ga: kaluka:isale noma: tilidabuwo: halale alitaki asuwa:ta:mela:niki.

²⁰ Gilo: ma:no: ma:no: asulab a:ma: ilikiyo:, Godeya:lo: nanog dimidalifa: a:no: mada mogaga:so:bo. Ma:no: we tambo nafale ko:sega, ma:no: gilo: nab a:ma:yo: kalu noma: tilidabuwo: sulufo: tina:no: dowo:lalega, gilo: dimidab a:no:

mogago: ko:lo: gab. ²¹ No: ho nab o:lia: wain ho:n nab o:lia: a:la:ta:ga: man o:bo:ngo:wa:le kaluka:isale noma: tilidabuwo: mogagila:ma:no: dowo: a:no:, giliyo: mo:dimidalega, a:no: mada nafa. ²² Giyo: ma:no:wo: ma:no:wa:le, mo:ma:no: ele dia:fa:no:wa:le, asulo: a:no: kalu noma:no:ma. A:la:ba, a:la:do: tili asuluma:no: a:no: Gode o:lia: ge o:lia: ko:m. Kalu abeyo: kelego: nowo: nafalo:b a:la:tiliasula:sa:ga: eyo: a:no: dimidalikiyo:, ene asulo: amio: e kele asulo:wo: mo:dowalega, e sagalo: mesa:no: a:na dowakigab. ²³ Ko:sega kalu abeyo: asulo:wo: a:la: iliki nalega, e mogago: dimidab. Mo:wo: elo: dimido: a:no: ene tili dabu amio: mo:halale kagayab. Kelego:wo: tambo tili dabu a:na a:la:ta:ga:lo: mo:fa:la:dowa:lab a:no: mogago:.

15

Ya:suwa:lo: dimido: o:leau kudu ha:na:niki

¹ Tili dabuwo: halaido:lo: dowab niliyo:, kaluka:isale tilidabuwo: halaido:lo:ma dowab a:no: hida:yo:wa sulufo: tinalikiyo:, iyo: nofolaki gasilia:niki. Tili dabuwo: halaido:lo: dowab ninin ko: asula:so:bo. ² Niliyo: ina:lilo:wa:yo: niasi kalu nolo: nafa doma:kiyo:, iyo: asuwa:takiyo: halale alita:mela:niki. ³ Mo:wo: Ya:su Keliso eyo: enena:ma:la: ko: asuwa:fa:no:wo: mo:asulo:. Kelisowa: Godemo:lo: to sio: a:no: Godeya: bugo: amio: a:la:sa:sa:lo:, “To gemo:lo: dio:ge sa:lab a:no: neya ga:lialitab.” ⁴ To tamin amilo: Godeya: bugo: amilo: sa:sa:lifa: a:no: tambo, nimo: widaki sa:sa:li alifa: ko:lo:lab. To a:ma:yo: ni asulo:wo:

halaido:wo: dimiaki, nio: halale kagama:ki ta:fo:lab ko:lo:, Godeya:lo: nimo:lo: dimia:no: a:no: dimo:losa: a:la:liki yasila:melea:ki sa:sa:lilia:ga: difa: ko:lo:lab.

⁵ Asulo:lo: halale alitan man o:lia: halaido: kagama:no: man a:no:lia:yo: Godelo:wa a:la:ta:ga: mio:. A:la:fo:ko:lo: niyo: Godemo: dulugu sa:lakiyo:, gio: Ya:su Keliso amio: kudu ha:na:sa:ga: asulo:wo: imilig dowaki, ha:sa doma:ki so:lo:l.

⁶ A:na ilikiyo: nio: tambowa:yo: asulo: imilig dowaki, Alan Ya:su Kelisowa: Iya Gode a:no: ko:lo: wabudakiyo: dulugu sa:la:mela:no:.

⁷ A:la:fo:ko:lo: Ya:su Keliso e gi o:lia:lo: sagala:liki ege dowab o:leaumbo:, gio: gegelebo:lo: sagala:liki ege dowabi. A:la:dimidalikiyo: Godeya: wi wabulu sa:ma:no:wo: a:na dia:ga: fa:la:doma:ib.

⁸ Godeya: ene towo: hendele sa:la:sen a:la:walama:kiyo:, Ya:su Keliso e Yuwa: madali nanogdo: dian kalu fa:la:dowo:. Elo: dimido: a:ma:yo:, tamin amilo: Yuwa: ema:mu imo:lo: dinali sio: a:no: hendele ilili alifoma:ki go:.

⁹ A:la:ta:ga: elo: dimido: a:ma:yo: Yu kaluka:isalema iyo:lo: Godeya: nofolan man a:no: fanda asula:sa:ga:, Godeya: wiyo: wabulu sa:la:melea:ki dimido:. Godeya: ene bugo: amio: a:la:sa:sa:lo:,

“Yu kaluka:isalema iyo: ge fanda asuluma:ki, ne i o:lia: silikiyo:, gi wiyo: wabudaki sa:ma:no:.
Gi wiyo: duludakiyo: gisalo:wo: mo:luma:no:.”

¹⁰ Godeya: bugo: heb no amio: a:la:sa:sa:lo:,
 “Yu kaluka:isalema gio:, Godeya: eno:le
 kaluka:isale o:lia: dowakiyo: sagalema.”

¹¹ A:la:ta:ga: to nowo: a:la:sa:sa:lo:,
 “Yu kaluka:isalema giliyo: Alano: wabudaki
 sama.

Henfelo: kaluka:isale tambowa:yo: gisalo:wo:
 emo:wo: mo:luma.”

¹² A:la:ta:ga: to nowo: Aisaya eyo: a:la:sio:,
 Ya:si e so:lo:wa a:la:ta:ga:yo: misa: kalu nowo:
 fa:la:doma:ib.

Yu kaluka:isalema a:no: tambo eyo:
 bo:fo:mela:ib.

Misa: kalu a:ma:lo: i ko:lo: asuwa:fa:no: a:no: iliyo:
 bo:bo:losa: a:lakiyo: yasilima:ib.

¹³ Nililo: bo:bo:losa: a:lakilo: yasilo:l a:no:,
 Godeya: enen dimida:sen ko:lo:, gio: Gode
 eya tilida:dalikiyo:, sagalan o:lia: ha:sa down
 o:lia:yo: gi amio: ilili alifoma:ki dulugu so:lo:l.
 A:la:ta:ga: gio: Godeya:lo: dimidama:no: a:no:
 ko:lo: yasilakiyo:, Mama Malilo:wa: ene halaido:
 a:ma: iliki, ha:sa dowakilo: sagalan a:no: gi amio:
 wa:lita:ga: ala handaloma:ki, dulugu so:lo:l.

*Fo:l elo: Yu kaluma imo:lo: wido: a:no: ko:lo:
 malolo:wo: we*

¹⁴ Nao nado i gio:, man nafaleyo: gi amio:
 wa:lifo:lab ko:m a:la:asulo:. A:la:ta:ga: gio:
 asugdo: dile ko:lo:, gegelebo: o:lika walama:ib,
 niyo: a:la:asulo: ¹⁵ Ko:sega to nilo: gimo:lo:
 sa:sa:lo: us wenamio:, to nolo: halaido: sa:sa:lo:.
 Gili asulo:wo: ko:lo: digidalitaki sa:sa:lo:l ko:lo:
 da:lab. Mo:wo: Gode eyo: ne o:lia:yo: ha:fo:wo:

disa:lakiyo:, nanog we nemo: dimidama:ki ta:fo:
¹⁶ Eyo: ne Ya:su Kelisowa: ene nanog dian kalu
doma:ki ta:fo: ko:lo:, ne Yu kaluka:isalema
ilo:wa iliga:fo:. Gode eyo: ene to nafayo: Yu
kaluka:isalema imo: walama:ki, ne a:na da:feyo:
ko:lo:, ne bobalo: so:mea:sen kalu o:ngo: dowaki,
kaluka:isale i a:no: Godemo:lo: boba so:mean
kelego: o:leo:ngo: dimi. A:la:ta:ga: Gode eyo: boba
a:no: sagala:li dima:kiyo:, Godeya: Mama a:ma:yo:
iyo: malilo: ta:fo:. ¹⁷ Ne Ya:su Keliso o:lia: iliki,
Godeya: ene nanog a:no: dimida:lo:l ko:lo:, ne
mada sagalo:l. ¹⁸⁻¹⁹ Niyo: to nolo: mo:sa:ma:no:
ko:sega, Ya:su Keliso elo: neya a:la:ta:ga:lo:
dimido: a:no: ko:lo: kalaba sa:ma:no:. Nilo: man
dimido:wo:lo:, nilo: to sio:wo:lo:, ele ba:ba:no:
nilo: dimido:wo:lo:, molo ha:na:no: dimido:wo:lo:,
Godeya: Mamaya: halaido:wo:lo:, kelego: tambo
wena ilikiyo: Yu kaluka:isalema iyo: Godeyo:
tilidabuma:kiyo:, Ya:su eyo: iyo: tililia: mio:
ko:lo: so:lo:l. Niyo: Ya:lusalem a:na mo:mo:da
widakiyo:, Ya:su Kelisowa: to nafayo: wida:i
ha:na:la:ga:, Ililigom hen a:na edo:. ²⁰ Asulo: alan
nilo:wo: we. Kaluka:isale Ya:suwa: wilo: semo:
dabulo: sab a:namio:, ne ha:na:sa:ga: walama:no:
asulab. A:la:do: dimidama:no:wo: mo:wo: we,
niyo: aiko:wo: noma:lo: gegealifa: a:namio: ayo:
mo:dia:no: asulab. ²¹ Ko:sega nilo: dimidama:no:
a:no: Aisaya eyo: bugo: amio: a:la:sa:sa:li alifa:
ko:lo:lab,
“Kaluka:isale tamin amilo: imo:lo: mo:wido: a:no:
widalikiyo:, iyo: fanda ba:ba:ib.
Kaluka:isale tamin amilo: mo:dabu a:no:

fanda asuluma:ib.”

²² Niyo: nanog a:no: dimida:lo:l ko:lo:, ne gilo: amilo: mia:no: a:no: nanog wema: ka:lab.

Fo:l e Lom a:na ha:na:no: a:la:liki dimidaefa:

²³ Ko:sega o:go: hen nilo: sab wenamio: nanog nilo: dimidama:no:wo: aundo:ma dowab. A:la:ta:ga: donayo: modo: us a:namio: niyo: gi ko:lo: ba:ba:no:wo: mada alan asula:lo:l. ²⁴ A:la:fo:ko:lo: ne Seba:in ha:na:no: asulufo:liki dimidaefo:lo:l ko:lo:, a:na ha:nakiyo:, gilo: ami ko:le fa:la:doma:no:. Ho:len nolo: gi o:lia: sagala:liki dota:ga:yo:, Seba:indo: ha:na:no:wo: giliyo: ne asuwa:fa:ib. ²⁵ Ko:sega o:go: ne Ya:lusalem ko:le ho:no:l ko:lo:, tilidabu kaluka:isale a:namilo: sab a:no: asuwa:takiyo:, boba moleyo: imo: dia:ho:no:l. ²⁶ Tilidabu kaluka:isale Masedonia hen o:lia: Akaya hen o:lia: a:namilo: sab a:ma:yo: tilidabu kaluka:isale kelego:lo:ma Ya:lusalemdo: sab a:no: asuwa:foma:ki, mole nolo: kegeo:. ²⁷ Mole kegeo: a:no: inido: asulab au sagalaki kegeo: ko:sega, iliyo: mewa:lo: Yu kalumo:lo: hendele dugu mea:no:wo: da:lab. Yu kaluka:isaleya:yo: Yu kaluka:isalema ini mamayo: asuwa:foma:kiyo:, Godeya: ene to nafayo: imo:wo: dimiaki wido:. A:la:fo:ko:lo: o:go: Yu kaluka:isalema iliyo: mewa:l a:no: ko:lo: dimian aumbo:, henfelo: kelego: nafayo: Yu kaluka:isalemo: a:ma:la: iliga:tab. ²⁸ A:la:fo:ko:lo: niyo: mole kegeo: a:no: imo:wo: dimita:ga: nanog a:no: eleta:ga:yo:, ne

Seba:in ha:nakiyo: gio: a:na ba:ba:no. ²⁹ Ne gilo:wa fa:la:dowalikiyo:, Ya:su Keliso eyo: neya a:la:ta:ga:yo: gio: mada nafale mesea:ki ta:fa:ib a:la:asulo:.

³⁰ Nao nado i, nili Alano: Ya:su Keliso eya a:la:ta:ga: Mama Malilo:wa:yo: ene ha:fo: disa:lan man a:no: nimo:wo: dimi ko:lo:, niyo: gimo:wo: halaido: so:lo:l. Gode eyo: ne asuwa:foma:kiyo:, giliyo:lo: nilo: dulugu so:lo:l we aumbo:, ne Godemo: dulugu sa:la:lubi. ³¹ Gode o:lia: a:la:iyakilo: kalu Yudia hen amilo: sab a:ma:yo: ne mogagilabena:ki, dulugu sa:la:bi. A:la:ta:ga: Ya:lusalem ha:na:sa:ga: moleyo: tilidabu kaluka:isalemo: dimialikiyo:, sagala:li dima:ki dulugu sa:la:bi. ³² Ne Godeya:lo: asulab au kudu ha:nakiyo:, ne sagala:liki, gilo:wa mena:kiyo:, dulugu sa:la:lubi. A:la:ta:ga: ne gilo:wa ya:ga:yo:, nio: ua sagalaki silikiyo: ne halaido:wo: a:na a:dia:niki dulugu sa:la:lubi. ³³ Ha:salo: mesea:kilo: ta:tan Gode a:no: gi o:lia: dowa:biyo:. Hendele.

16

Sagalo: towo: saga:fo:

¹ Nili nado Fibi we, Senkilia amisa:na: sa:s us a:namilo: nanogdo: dia:sen ga nowo: e ko:lo:, giliyo: e hendele a:la:tili asula:bi. ² Keliso kaluka:isale nol tilidowakilo: man nafa dimidan aumbo:, Godeya: wi amio: ga welo: a:la:ka tili-dowa:bi. Ga wema:yo: kaluka:isale nolo: modo: asuwa:taki, a:la:ta:ga: nelo: asuwa:ta:sen ko:lo:,

elo: kelego: hebeda: dowab a:no: giliyo: emo:wo: dimia:bi.

³ Sagalo: to nilo: we Bisila o:lia: in Akwila o:lia:mo: sama:ki saga:to:l. A:la:yo:lo: Ya:su Kelisowa: ene nanogo: negele dimida:sen.

⁴ A:la:ma: ini mela:no:wo: ne amio: wala:ma:no: asulaki, ne a:na asuwa:ta:sen. A:la:fo:ko:lo: ne o:lia: Yu kaluka:isalema sa:s a:namilo: sab iliyo:lo: tambowa:yo: a:la:mo:wo: mada o:m a:la:bo: towo: saga:to:l.

⁵ Sagalo: to nilo: we tilidabu kaluka:isale ko:lo: a:la:ma: ayamilo: kegea:sen imo:wo:lo: saga:to:l.

Sagalo: to nilo: we ni mili Ebainetus emo:wo:lo: saga:to:l. A:sia hen a:namio: kalu taminde amilo: asulo:wo: nodola:sa:ga:lo: tilidabu fa:la:dowo:wo: e.

⁶ Malia eyo: gi asuwa:takiyo: nanogo: ha-laido: dimida:sen ko:lo:, sagalo: to nilo: we emo:wo:lo: saga:to:l.

⁷ Sagalo: to nilo: we Adonikus o:lia: Yunias o:lia:mo:wo:lo: saga:to:l. A:la:yo: ne so:lo: ko:lo:, tamina ne o:lia: dibolo ayamilo: seno: a:la: o:m. Ya:suwa: enedo: iliga:felo: kalu iliyo: a:la:yo:lo: asulaki wabulu sa:la:sen. Ne Kelisowo: semo:dowo: amio:, a:la: ko:le tilidabu.

⁸ Sagalo: to nilo: we Abilatus emo: saga:to:l. Na:no: Ya:su Kelisowa dowo: ko:lo: niyo: e mada alan asula:sen.

⁹ Ya:su amilo: ni kuduyakilo: nanogdo: dia:sen kalu Ulubanus o:lia: ni mili kalu Satakis o:lia:mo:wo:lo: sagalo: to nilo: we saga:to:l.

- ¹⁰ Sagalo: to nilo: we Abeles emo:wo: saga:to:l.
E Ya:su Keliso amio: kudu ha:naki, halale
kagafo:lab.
- Sagalo: to nilo: we Alidobulusa: ene
so:lo:mo:wo:lo: saga:to:l.
- ¹¹ Sagalo: to nilo: we na: so:lo: amilo: Ha:lodion
emo:wo: saga:to:l.
- Sagalo: to nilo: we Keliso kaluka:isale Nasisus
ayamilo: sa:sen imo:wo:lo: saga:to:l.
- ¹² Alana: nanog halaido:lo: dia:sen ga a:la:
Tilifena o:lia: Tilifosa o:lia:mo:wo:lo: sagalo:
to nilo: we saga:to:l.
- A:la:ta:ga: ni milile Belsis, elo: Alana: ene
nanogo: halaido: dimida:sen ko:lo:, sagalo: to
nilo: we emo: saga:to:l.
- ¹³ Lufus e, Alana: wi amilo: man nafa dim-
idabikilo: da:feyo: kalu nowo: e. A:la:ta:ga:
ene anowo:, ni no:wo: o:ngo: dowo: ko:lo:
sagalo: to nilo: we a:la:mo:wo:lo: saga:to:l.
- ¹⁴ Sagalo: to nilo: we Asikilituso:, Felegono:
Helmeso:, Batolobaso:, Helmaso:, a:la:ta:ga:
Keliso kaluka:isale i o:lia:lo: sab o:mo:wo:lo:
saga:to:l.
- ¹⁵ Filologuso:, Yuliayo:, Neleuso:, ene adowo:lo:
Olibaso: a:la:ta:ga: tilidabu kaluka:isale i
o:lia:lo: sen tambomo:wo:lo: sagalo: to nilo:
we saga:to:l.
- ¹⁶ Gao nol o:lia: sagale alitakiyo:, ebean aumbo:
mimila:bi.
A:la:ta:ga: tilidabu kaluka:isale tambo wilo: sab
a:ma:yo: sagalo: towo: gimo:wo: saga:tab.

17 A:la:fo:ko:lo: niyo: to nowo: halale sa:ma:nigo:l. Tilidabu kaluka:isale nao nado gio:, kalu abeyo: asulo:wo: ko:li nowo: dowaki, sa:s usamio: aloba:ma:no:lo: asulab a:no: giliyo: dinafa ba:da:bi. Gio: to hendeleyo: di ko:lo:lab ko:sega, kalu i a:ma:yo: towo: hala widaki, kaluka:isaleyo: tog nowa hala tililia: ha:na:lab ko:lo:, gio: i o:lia:yo: ege dowa:so:bo. 18 Kalu i o:leo:ngo:ma:yo: Alan Ya:su Kelisowa:lo: asulo:wo: mo:kudu ha:naki, enedo: asulab au iliki dimida:lab. Iliyo: towo: ha:sa sa:laki, dikili sa:la:lab ko:lo:, kaluka:isale abeyo: towo: dinafalo: mo:aloba:dab a:no: iliyo: dikidaki, hala tililia: ha:na:lab.

19 Giliyo: Ya:suwa: towo: mada kudu ha:na:lab ko:lo:, man gililo: dimidan a:no: kaluka:isaleyo: tambo dabuli ko:lo:, ne sagalo:wo: gimo:wo: alan dofo:lo:l. Ko:sega nilo: asulo:wo: we. Gio: man nafale a:no: digale asululiaki, a:la:ta:ga: gio: man mogago: a:no:lia:yo: ga:li dowaki, ko:na: doma:ki asulo:l.

20 Ha:salo: dowan Gode eyo: Sa:da:na:ya: ha:laido:wo: go:go:bilia mula:la:sa:ga:, e gili ha:ga amilo: dia:fa:no:wo: ko:na:ma ko:lo:lab.

Nili Alan Ya:suwa: ene ha:fo: disa:lan man a:no: gi o:lia: dowa:biyo:.

21 Ne o:lia:lo: nanogdo: dia:sen kalu Timoti eyo:lo: sagalo: towo: gimo: saga:tab. A:la:ta:ga: ne so:lo: Lusiuso:, Yesono:, a:la:ta:ga: Sosibada i wema:yo:lo: sagalo: towo: saga:tab.

16:17: Madi 7.15, Tait 3.10   16:18: Fili 3.19, 2Bid 2.3   16:19: Lom 1.8, 1Kol 14.20   16:20: Mo:mo: 3.15   16:21: Ilig 16.1-2, 19.22, 20.4

²² Fo:l eyo: towo: sa:labiyo:, mo:fo:s we Ta:litius ni sa:sa:lo: ko:lo:, niyo:lo: sagalo: towo: gimo: saga:to:l.

²³⁻²⁴ Gaius eyo: ne tili dowo:sen, a:la:ta:ga: sa:s kaluka:isale nol wilo: sab a:no:lo: eyo: tili dowo:sen ko:lo: eyo:lo: sagalo: towo: gimo: saga:tab.

Elastus e amisa:n wenamilo: gamani molelo: bo:fo:lowano: e a:la:ta:ga: nili nao Kowatus a:la:ma:yo:lo: sagalo: towo: gimo:wo: saga:tab.*

²⁵ Niliyo: Godeya: wiyo: wabuluma:niki! To nafa nilo: wida:sen a:ma:yo: Ya:su Keliso e ko:lo: kalaba widaki go: ko:lo:, Godeya: towo: wida:lab a:na ilikiyo:, gili tilidabuwo: halale alita:lab. Tamindeya a:la:ta:ga:lo: dowo:i mio: a:namio:, to a:no: wo:no:le delen. ²⁶ Ko:sega o:go: to a:no: kalaba fa:la:do alifa:. Gode ko:ngo: mela:no:lo: a:lab eyo: towo: sa:sa:lima:kiyo: halale sa:labiki, dinali sa:lan kalu iliyo: to a:no: a:na sa:sa:lo: ko:lo:, kaluka:isale henfelo: amilo: so:lo: ko:li ko:lilo: sab we tambo tilida:da:sa:ga: kudu hamana:ki, to a:no: kalaba wido:. ²⁷ Asulo: nafalelo: a:lab Gode imilig emo:wo: niliyo: Ya:su Kelisowa iliki wabudaki sa:la:mela:niki. Hendele.

16:23-24: Ilig 19.22, 1Kol 1.14 * **16:23-24:** Asulo: kalu nolba:yo: Fo:l eyo: to nowo: a:kudu sa:sa:lo: a:la:asulo:. Ko:sega asulo: kalu nolba:yo: to a:no: Fo:l elo: mo:sa:sa:lo: a:la:asulo: ko:lo: niliyo: to a:no: ha:g wena dia:to:l. To a:no: we “Alan Ya:su Kelisowa: ene ha:fo: disa:lan man a:no: gi o:lia: dowo:biyo:. Mada o:m.”

16:25: Lom 1.5, A:fe 1.9, 3.5,9, Kolo 1.26

**Godeya: To Nafayo: We
The New Testament, Genesis, and Ruth in the Kaluli
language of Papua New Guinea
Sampela hap Buk Baibel long tokples Kaluli long
Niugini**

copyright © 1998-2022 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Kaluli

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2024-02-28

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 28 Feb 2024 from source files dated 28 Feb 2024

b1d455ca-c4bb-5822-b79f-8fad97c5b77